פרײַז 25 גראָשען XIV-ער יאָהרגאַנג „Należytość pocztowa uiszczona gotówką" „Radomer-Kielcer Leben" (674) 29 היינט 10 זייטען

Radom, dnia 16 Lipca 1937 r.
ראַדאָם, פרײַטאָג ח. אָב תרצ"ז
טעלעפאָן פון רעדאַקציע 18 - 15

ראַדאָמער-קעלצער לעבען

פאַראַווע פאַרבערײַ
און כעמישע פּראַלניע
A.
HEMPEL
פאַבריק און צענטראַלע אַלטע שטאָדט 7
פיליאַס: זשעראָמסקי 1
זשעראָמסקי 21
זשעראָמסקי 59
טראַוגוטטאַ 11
קעלנער צו וואַשען צו 15 גר.

נ"ע

צבי הירש בר׳ אברהם זאַגייסקי ז"ל

אינדוסטריעלער און הויזבעזיצער איז קעלץ

פרעזעס פון דער געזעלשאַפט „אחי - עזר", פונדאַטאָר פון „בית-יתומים" און „בית-זקנים", געוו. שטאָדט-ראַטמאַן און געוו. פרעזעס פון קעלצער קהלה - ראַט

איז נאָך לאַנגע און שווערע לײַדען געשטאָרבען אין קיעלץ און עלטער פון 72 יאָהר.

די לויה איז פאָרגעקומען פרײַטאָג א׳ מנחם-אב תרצ"ז (9 יולי 1937) אין קיעלץ

וועגען וואָס עס מעלדען די אין טרויער פערבליבענע

פרוי און קינדער.

מיט פיעל צער זענען מיר מודיע וועגען טויט
פון אונזער געוו. ח פרעזעס פון קהלה - ראַט אין קיעלץ,
איבערגעגעבענער עסקן און פונדאַטאָר פון „בית יתומים און „בית זקנים" אין קיעלץ

נ. ע. ר׳ צבי הירש זאַגייסקי ז"ל

און צוזאַמען מיט דער גאַנצער פאַמיליע
בעטייליגען מיר זיך אין גרויסען טרויער

ראַט און פערוואַלטונג פון דער יודישער קהלה
אין קיעלץ.

מעומקא דליבא אני משתתף בצער הגדול של משפחת זאגייסקי,
ערליך, ווילנער, על הסתלקות מארם והודם. כתר משפחתם

ר׳ צבי הירש זאגייסקי ז"ל

על האבידה הגדולה הזאת מר תבכה כל העיר, מי יתן לנו תמורתו
ה׳ ינחם כל אבליו, ולא יוסיפי לדאבה עוד

אלתר דוד יוסף ברוך הורברג ראב"ד דקילץ

מיר דריקן אויס אונזער טיפסטען מיטגעפיהל דער פאַמיליע זאגייסקי
צוליב׳ן טויט פון זייער ליבן מאַן און פאַטער, גרויסער נדבן און געזעל-
שאַפטליכער עסקן ר׳ צבי הירש זאַגייסקי ז"ל
זאל אייך גאָט טרייסטען אין אייער גרויסען צער
יוסף זאַיאָנטשקאָווסקי און פאַמיליע.

ווילט איהר האָבען קלאָרע, זויבערע וועש, נײַע גאַרדעראָבעס, שנײַ-ווײַסע פאָרהאַנגען,
גייעט נאָר צו וואַשען און פאַרבען אין דער בעקאַנטער
כעמישער פאַרבערײַ און פּראַלניע פון דער ערשטקלאַסיגער פירמע

A. HEMPEL

Centrala Stare Miasto 7 telefon 19 - 70
Filje Zeromskego 1
Zeromskiego 21
Zeromskiego 59
Traugutta 11

ווער ס׳האָט זיך ניט איבערצייגט זאָל פרובען און וועט זיין ענטציקט
פון דער שנעער, עסטעטישער און פאכמענישער ארבייט.
ביליגע פרייזען! פינקטליכע אויספיהרונג
סאָלידע בעהאַנדלונג קומט און איבערצייגט אייך
צענטראַלע: אַלטע שטאָדט 7 אָפיצ. טעל 70 - 19
פיליאַס: זשעראָמסקי 1, טראַוגוטטאַ 11
זשעראָמסקי 21, זשעראָמסקי 59

דאנערשטאג ז. אב תרצ"ז איז אויסגעפאלען

די פערטע יאהר-צייט פון דער איידעלער פרוי

מרת דבורה בעקערמאן נ"ע

(פון צו הויזע טאמאטשינער)

די פרוי פון בעקאנטען נדבן מר **פנחס בעקערמאן**

לזכרון נשמתה איז אבגעריכט געווארען אנ'אזכרה אין דער ראדאמער שטאטישע שוהל.

צענטראלע פון דעטאליסטען און קליינהענדלער-פערבאנד אין פוילען, אבטיילונג אין ראדאם.

אכטונג טאבאק-סוחרים פון ראדאם און אומגעגענד!

אין צוזאמענהאנג מיט'ן נייעם געזעץ וועגען האנדעל מיט טאבאק-אויסארבייטונגען פיהרט אונזער סעקרעטאריאט אדורך א ברייטע אקציע אין דער ריכטונג פון דערמעגליכען יעדען פעראינטערעסירטען סוחר ווייטער צו קענען זיך פערנעמען מיט דעם מסחר אין די ראהמען פון דערמאנטען געזעץ.

מיר פיהרען אדורך א גענויע רעגיסטראציע אין אונזער פעראיין פון אלע טאבאק סוחרים.

איהר ווערט דעריבער אויפגעפאדערט אין אייער אייגענעם אינטערעס צו מעלדען זיך אין אונזער סעקרעטאריאט, אנהויבענדיג פון זונטאג דעם 18 ה. ח. יעדען טאג אין די אמט-שעה'ען.

די פערוואלטונג.

DR. MED L. FASTMAN

Specjalista chorób uszu, nosa i gardła

Radom, Sienkiewicza 12 tel. 21-21

powrócił i wznowił przyjęcia

Najlepsze, najmilsze i najtańsze prezenty dla rodziny i przyjaciół to

kuchenki, żelazka

GRZEJNIKI DO RUREK

poduszki i inne.

Do nabycia na dogodnych warunkach

w Radomskiem Towarzystwie Elektrycznem

Sp. Akc. w Radomiu ul. Traugutta 53

דאנקזאגונג.

דערמיט דריקען מיר אויס דעם הערצליכסטען דאנק די **ראדאמער לאנדסלייט** אין באלטימארע פאר די פון זיי דערהאלטענע 133 דאלאר פארן היגען בית-יתומים און מושב זקנים. מיר בעטען זיי אויף ווייטער צו גערענקען אין די דערמאנטע צוויי וויכטיגע אינסטיטוציעס פון זייער אלטער היים מעבר לים.

די פערוואלטונג

פון **בית-יתומים** און **מושב-זקנים**

אין ראדאם

פרעזעס **איתמר אדלער** זשעראמסקעגא 9.

דאנקזאגונג.

מיר דריקען אויס דעם טייערסטען דאנק די **ראדאמער לאדסלייט** אין באלטימארע בכלל און די ה"ה **מאריס גאלדבערג** און **מאריס גאטליב** בפרט פאר דעם שיקען פאר אונזער אנשטאלט **"חינוך-ילדים"** 75 דאלאר, וועלכע זענען געווען א גרויסע שטיצע און וואס האבען פשוט ערמעגליכט אין א גרויסע מאס די ווייטערדיגע פארטזעצונג פון אונזער ערציהונג'ס-אנשטאלט. דאס איז בעזונדערס פאר אונז חשוב און מיר האבען דערפאר די טיפסטע דאנקבארקייט'ס-געפיהלען.

מיר גלויבען, אז אונזער וויכטיגער אנשטאלט וועט בלייבען שטענדיג צום גוטען אין זייער זכרון.

די פערוואלטונג

פון **חינוך-ילדים** אין ראדאם.

מארשאל רידז שמיגלי עהרען-בירגער פון דער שטאדט ראדאם.

גאנצער שטאדט - ראט שטעהט - אויף און אפלאדירט ביים פארלעזען דעם פארשלאג.

נעכטען אווענד איז פארגעקומען א זיצונג אין שטאדט-ראט. דער ווירטשאפטליכער בלאק האט אריינגעטראגען א פארשלאג צו ערטיילען עהרען-בירגער-שאפט פון דער שטאדט ראדאם דעם מארשאל רידז-שמיגלי פאר זיינע גרויסע פערדינסטען פאר'ן פאלק. שוין ביים פארליינען דעם פארשלאג שטעהן-אויף אלע ראטמענער און אלע אנוועזענדע אויפ'ן זאהל און אפלאדירענדיג ווערט ער איינשטימיג אנגענומען.

עס ווערען אויסגעוועהלט דריי פערזאהן פון ראט, וועלכע זאלען פאהרען קיין ווארשא איבערצוגעבען דעם מארשאל דעם דיפלאם פון עהרען-בירגערשאפט.

פון דעם קאמוניקאט פון וויצע-פרעזידענט ראדאמסקי, ווערט מען געוואהר, אז מען טרעט שוין צו אויפבויען דעם באהן-וויאדוקט אויף דער סקארשאווער גאס און נאך אין היינטיגען יאהר וועלען ווערען אויסגעפערטיגט אלע בעטאן-ארבייטען.

עס ווערט אנגענומען צו מאכען אנ'הלוואה פון 60 טויזענר זל. צו פערשטארקען די מאגיסטראט-קאסע, ווי אויך אנ'הלוואה פון 5000 זל. פון דער געזעלשאפט צו שטיצען פאוושעכנע שולען, אויפ'ן נאמען פון דאשינסקי.

א נייעס אויף דער יודישער גאס! יויך (זופ) — 7 גראשען א קאסטקע בולאן פון הון — 10 גראשען א קאסטקע אויס-ארבייטונג פון דער פאבריק „אנגלאס".

ער געהט שוין ווידער ארום מיטן פאטאגראפישען אפאראט.

שוין געווען שטיל א פאר טעג מיט די פאטאגראפיסטען, וואס כאפען אראפ יודישע געשעפטען און דער עיקר די נישט-יודישע קונים, וואס קויפען דארט — און זיי האבען זיך גענומען צוריק צו דער ארבייט. די לעצטע טעג קאן מען בעמערקען דעם זעלבען „העלד", וואס מיט איינינע וואכען צוריק, ווי ער שפאצירט זיך איבער די ראדאמער גאסען מיט א פאטאגראפישען אפאראט און פארטרעטעלט אב די יודישע געשעפטען, וואו עס קויפען קריסטליכע קונים.

דער קליינהענדלער-פעראיין האט זיך געווענדעט צום פרעזעס דען, ער זאל ווידער אינטערווענירען ביי דער מאכט, אז מ'זאל איהם פערווערען די „אמאטארסקע זדיענטשנס".

די פיערטע יאהר-צייט פון דבורה בעקערמאן נ. ע.

נעכטען דאנערשטאג איז געווען די פיערטע יאהר-צייט פון דבורה בעקערמאן, די פרוי פון בעקאנטען נדבן פיאטר בעקערמאן.

דבורה בעקערמאן (פון צו הייזע טאקאטשינער) איז געשטארבען אין ווארשא, מיט 4 יאהר צוריק און מ'האט זי דאן געבראכט צו איהר אייביגער רוה אויפ'ן ראדאמער בית-עולם אין דעם פאמיליען-קבר פון דער חשוב'ער משפחה בעקערמאן.

דורך דער איניציאטיוו איז נעכטען דאנערשטאג, אין טאג פון איהר יאהר-צייט, אבגעריכט געווארען אנ'אזכרה אין דער היגער שטאטישער שוהל.

טעלעפאן פון רעדאקצ. איז 18-15

א יודישע מלוכה.

קלאנגען און אבקלאנגען.

פון לעא קעניג.

ווערט איצט געבוירען א יודישע מלוכה? איז די מאנדאטארען-מאכט דערויף אנטשלאסען? חעט דער פעלקער-בונד צושטימען צו דעם פארשלאג? און די הויפט פראגע: וועט דאס פאלעסטינער יודענטום און דער קומענדיגער ציוניסטישער קאנגרעס איינגעהן דערויף?

אויב יא, אויב א יודישע מלוכה חערט טאקע איצט פראיעקטירט און פערחירקליכט, איז אפשר בעסער וואס די יודישע מלוכה ווערט געבוירען אין צער און אומעט.

עס חערט אצינד געבוירען א יודישע מלוכה און דער שופר של גאולה ווערט ניט געבלאזען, עס שאלן ניט די חצוצרות און די נאציאנאלע טאצען קלינגען נישט...

אין אומעט, אין צער, אין א ים פון יודישע טרעהרען און ליידען ווערט איצט געבוירען א יורישע מלוכה, די יודישע מלוכה...

אפשר בעסער אזוי? ווער ווייסט? אפשר געזונטער פאר דער צוקונפט פון דער יודישער מלוכה גופא?.. א חלום וואס איז ניט אויסגעשלאסען געווארען אין א צוויי טויזענד יאהריגען גלות. א ח״ום, וואס האט ווי א אמת׳ער חלום אלעמאהל, לויט דער עפאכע, זיינע פאנטאסטישע, מיסטישע און האלב רעאליסטישע פארמען געביטען — הויבט איצט אן פערחירקליכט ווערען; דער פאנטאסטישער בעגריף פון א יודישער מלוכה הויבט איצט אן קריגען א איינהאלט, פארמען און גרעניצען.

און דאס פאלק, דאס נאציאנאלע יודענטום און אפילו ניט דאס ציוניסטישע יודענטום, געהען איצט ניט ארויס מיט פויקען און טאצען אין די גאסען, אפשר איז עס בעסער אזוי? אפשר איז עס געזונטער אזוי פאר דער צוקונפט?

מיט געבויגענע קעפ און אומעטיגע הערצער, בעגעגענט איצט דאס יודישע פאלק דעם געבורט פון א נאציאנאלען חלום — פון א יודישער מלוכה. פאר חאס? צוליב צעהנדליגער טעמים:

א יודישע מלוכה קוים אנ׳עופה׳לע, קליין, שרעקליך איינגעשרומפען, די גרויע ווירקליכקייט פערווירקליכט זעהר פראזאאיש חלומות, אבער אזוי ארים און פראזאאיש זאל פערווירקליכט ווערן דער אלטער חלום וועגען א יודישער מלוכה, האבען זיך אפילו די ניכטערסטע פון אונזערע נאציאנאלע בעלי-חלומות ניט גערינכט.

דאס לאנד צוטיילט... ירושלים איז ניט די הויפט-שטאדט פון דער יודישער מלובה. ארץ-ישראל אהן ירושלים—וואס פאר א גאליגע פערשוועכענדע איראניע?..

און דאס אלעס איז נאך ניט דאס ערגסטע.

אין א שרעקליכען ים פון יודישע צרות ווערט געבוירען אצינד א יודישע מלוכה—א קליין, שחאך, ווייס שיפעלע אויף א ברויזענדען צוקאכטען שווארצען ים. דייטשלאנד, רומעניען און נאך און נאך... וועט עס א כך קענען העלפען און ראטעווען?

און אפילו דאס איז נאך ניט דאס ערגסטע.

עס זענען געווען צייטען—און אפילו מיט עטליכע קארגע פאר צעהנדליג יאהר צוריק—ווען דאס חארט און בעגריף „מלוכה" האט אין אונזערע אויערען געקלינגען חי עפעס אזוינס חאס איז פעלזען-פעסט. מיר האבען געחאוסט און געגלויבט, אז מלוכה-פעלקער לעבען בשלום ושלוה, און נאר א גלות-פאלק ווערט געיאגט און געטריבען.

אבער די לעצטע פאר צעהנדליג יאר האט אונז אלעמען אזוי ביטער אויסגעניכטערט; מיר האבען אזויפיעל אילוזיעס וועגען די אזוי גערופענע געזונטע פעלקער פערלוירען... מיר ווייסען איצט וואס מלוכות זענען. די וועלט-מלחמה און אלע נאכקומענדיגע רעוואלוציעס און קאנטער-רעוואלוציעס האבען אונז אזוי פיעל געלערענט.

און באזונדערס חייסען מיר איצט וואס עס הייסט קלייגע מלוכית — ווי זייער עגזיסטענץ איז נישט זיכער, ווי זיי ווערען גערויבט פון זייערע נייאויפגעקומענע מעכטיגע ארגאנטע שכנים. און ענדליך זעהען מיר דאך א צינד... די מלוכה שפאניע, ווי זי ווערט צוריסען און פערבלוטיגט פון פרעמדע פאשיסטישע, אימפעריאליסטישע איוואנטוריסטען.

וואס איז א מלוכה — און א קליינע מלוכה — אין א צורודערטע פאליטישע וועלט, אין א ארדנונג פון „כאפ און פרעס"...

און נאך אזא קליינטשיגע, שרעקליך איינגעשרומפענע מלוכה ווי די יודישע מלוכה, וועלכע ווערט שוין געבוירען צווישען בלוטיגע שונאים.

איז דען דעריבער צו וואונדערען זיך פארוואס דאס יודישע פאלק — און אפילו דאס נאציאנאל-ציוניסטישע יודענטום — בעגעגענט איצט די פערווירקליכונג פון א צוויי טויזענד יעהריגען חלום מיט געבויגענע קעפ און אומעטיגע הערצער.

און דאך צאפלט אויף און וועקט זיך צו דער זעלבער צייט אויך א פערחלש׳ט טונקעלע פון פרייד: א יודישע מליכה... א יודישע מלוכה אהן „גענזען פיסלעך", אהן דעם אלטען בעקאנטען יודישען חוזק — א יודישע מלוכה... א נאמען מלוכה, מיט א שטימע, אן ארט אין פעלקער-בונד. (הלוואי וואלט נאר דער פעלקער-בונד געחען מעהר ממשות ריג).

און א האפנונג ציטערט אויף: אפשר וועט עס דאך העלפען? גיבען פרעסטיזש א פאלק אהן די נאציאנאלע פארמען און כחות, וואס גיבען פרעסטיזש?

א קליינער ציטערדיגער אפשר, אבער אבער דאך א אפשר... און ס׳איז גוט, חי שוין געזאגט, וואס דאס פאלק בעגעגענט אַט די יודישע מלוכה אהן א קול תרועה, נאר אין צער און אומעט. הזורעים בדמעה...

בעסער אנפאנגען א גרויסע שחערע ארבייט אין גרויסער ניכטערקייט, ווי מיט די ענטוזיאסטישע יובעל-געשרייען חעלכע פערבלענדען און פערטונקלען די אמת׳ע אויפגאבען און נויטען.

אזוי פיעל נייע פראבלעמען וועט די יודישע מלוכה ארויסברענגען און אזוי פיעל אלטע פראבלעמען גיי בעלויכטען.

די ארבייט הויבט זיך ערשט אן, און אלע נאציאנאלע שעפעריש ענערגיעס חעלען איצט זיין נויטיג אויפצובויען טאקע א׳יודישע מלוכה, און נישט בענוגענען זיך מיט טפיס ערגיץ א מלוכה׳לע, חאס איז גרויס ווי א פאסט-מארקע, און מיט וועלכער טאקי נאר הויפטזעכליך קאלעקציאנערען פון פאסט-מארקעס אינטערעסירען זיך...

דער נאציאנאלער יורישער זשעני וועט ערשט איצט דארפען בעווייזען, צי יורען זענען א מלוכה-פאלק, צי ניין.

וואס פויערים זאגן וועגן דער שלעכטער גערעטעניש.

צוליבן הייסן רעגנלאזן זומער האט באזונדערס שטארק געליטען דער פאוויאט פון סאקאלאוו-פאדלאסקי. די תבואות אויף די דארטיקע פעלדער זיינען הייאר זייער שלעכט געראטען. אין פארגלייך מיטן פאריקן יאר, זעט זיך פאר איצט ניט מער ווי 30 פראצ. חייץ און אן ערך 70 פראצ. קארן.

ווי באקאנט איז אין סאקאלאווער פאוויאט לעצטנס פארשטארקט די אנטיסעמיטישע העצע און אין סאקאלאווֹ-פארלאסקי גופא זענען מיט א צייט צוריק פארגעקומען אנטי-יידישע געשעענישן און אויך היינט טרעטן פיקעטן ניט אפ פון יודישע געחעלבער.

קלאגען זיך טאקע עלטערע פויערים פאר די סאקאלאווער יודען. אין דער שלעכטער גערעטעניש, חאס האט זיי באזונדערס געטראפען, זעען זיי אן אצבע אלקים, א שטראף פון גאט פאר די יודן-ירדיפות.

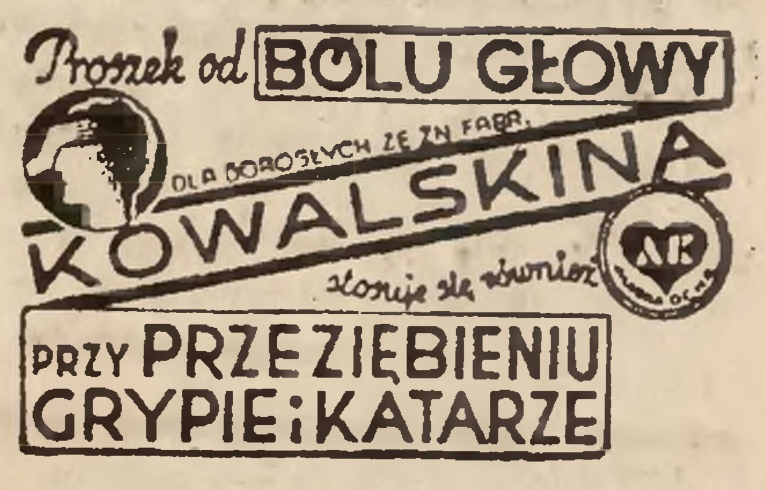

יודען משיח קומט!...

פון י. אבערזשאנעק.

לייענענדיג די פוילישע ידיעות אין דער פרעסע וועגען דער יודישע מלוכה, אז די יודישע מלוכה איז א געשעהענער פאקט, אז מיר יודען ווערען א פאלק מיט פעלקער גלייך, מיט אן אייגען לאנד, מיט אן אייגענע ארמעע, מיט אייגענע מיניסטארען, מיט אנ׳אייגענע פאליציי און אנדערע גוטע זאכען.

הערענדיג די דאזיגע פרייליכע ידיעה, איז ר׳ יודעל הארצדריקעניש געווארען אן אנדערער, די אויגען האבען ביי איהם גענומען לייכטען, דאס פנים האט גענומען שטראהלען פון פרייד. פלוצים האט ער אויסגעגלייכט דעם איינגעבויגענעם רוקען, אין מיטען וואך, האט ער אנגעטון די שבת׳דיגע קאפאטע, אויסגעקעמט די בארד, געלאזט זיך איבער די גאסען, און ווי ער האט געטראפען א יוד, האט ער אנגעזאגט די פרייליכע בשורה:

— מזל-טוב, משיח קומט! משיח איז שוין דא!...

אין דער שיהל פארן דאווענען איז יודעל הארצדריקעניש ארויף אויפן באלעמער, האט א קלאפ-געטון אין שולחן אריין און געזאגט:

— רבותי, כ׳בין אייך געקומען אנזאגען די פרייליכע בשורה, משיח קומט— משיח איז שוין ביי דער ראגאטקע — יודען גרייט צו די שופרות, באלד וועט מען דארפען אנזאגען דעם פאלק ישראל די פרייליכע בשורה. יודען זייט גרייט, באלד וועט מען זיך לאזען אין וועג אריין, קיין ארץ-ישראל, צו אונזער לאנד.

האבען די יודען גענומען שאקלען מיט די קעפ:

—נעבעך, געווען געזונד און פריש— יא, יא, די תמוז-היצען—ארימער יודעל...

חאט זיך אונזער יודעלע הארצדריקעניש ווייניג איבערגענומען דערמיט וואס יודען גלויבען נישט, און ווייטער זיך געלאזט איבער דער שטאט, איז געגאנגען פון שטוב צו שטוב אנזאגען די פרייליכע בשורה. יעדען האט ער געוויזען די צייטונג.

— „נאט לייענט, יודען באקומען אן אייגענע מלוכה, אן אייגענע ארמעע, אייגענע מיניסטארען, אן אייגענעם מלוכה פרעזידענט, אייגענע פאליציי — משיח קומט!..."

איז געקומען צו איהם דער ווירט מאהנען פארן קווארטאל דירה-געלט, האט זיך יודעל אויסגעלאכט:

—כא,כא, כא, א געלאכטער בנאמנות! דירה-געלט חילט איהר? ווער דארף אייערע דירות, ווער? איהר ווייסט דען נישט אז משיח קומט!...

איז געקומען א בעל-חוב מיט א וועקסעלע האט ער אויפגעשטעלט אויף איהם א פאר אויגען:

– גייט שוין גייט. מאכט זיך נישט נאריש. צו וואס דארפט איהר געלט, צו וואס? א ליאדע טאג, איידער איהר קיקט זיך אום, איז משיח דא. נאט, לייענט, איר זעהט וואס דא טוט זיך...

איז געקומען צו איהם דער סעקוועסטראטאר מיט א נאקאז-פלאטניטשי, האט יודעל איהם באגעגענט מיט א שמייכעלע:

– „פאניע" נאצעלניקו, יא, יא, יוזש שע שמיעיע"...

האט דער סעקוועסטראטאר איהם אפגעמאסטען פון קאפ ביז פיס:

– „צא זנאטשי?"

- „פאן ניע וויע, זע נאס מישיאך פשיעדזשע".

— האט יודעל הארצדריקעניש מיט שטאלץ געענטפערט.

— „א קטא טא יעסט טען מעשיאך? צא טא זא יעדען"? – האט דער סעקויעסטראטאר געפרעגט.

האט יודעל איהם געגעבען צו פארשטיין:

– „פאניע נאצעלניקו, וו׳קרוטצע, ליאדא דזיען, ווּשיסטקיע זשידקי פאידאן דא פאלעסטיני".

איז דער סעקוועסטראטאר געווארען רויט ווי אן איגדיק, האט א קלאפ געטון אין טיש אריין:

– „א זאליטשקי"? „א צא בענדזע ז׳ אבראטאוואן, ז׳דאכאדאוואן אי ז׳לאקאלאוואן?"

הערענדיק די מעשה, איז דעם סעקחעסטראטאר געווארען דושנע, און נא „ווישעלקי וויפארעק" געמאכט א זאיענטשע אויף יודעל הארצדריקעניש׳ס זאכען...

האט זיך יודעל אויסגעלאכט:

— זאיענטשע, שמיענטשע, אי טאק מישיאך זאראז פשידזשע...

אט אזוי גייט אונזער יודעל הארצדריקעניש פון צו גאס צו גאס, פון הויז צו הויז, פון שטוב צו שטוב, אויסגעפוצט אין דער שבת׳דינער קאפאטע אין דער וואכענס, פינקעלדיגע אויגען און שטראהלענדיגער פנים מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ און אויסגעגלייכטן רוקען. יעדען גיט ער איבער די פרייליכע בשורה:

— מזל טוב, יודען, משיח קומט! משיח איז שוין דא, טאקע שוין ביי דער ראגאטקע...

די לעצטע טעג, טוט ער זיך נישט אויס, שלאפט אין אנגעטועכץ, פרעגט מען איהם:

– ר׳ יודעל, וואס שלאפט איהר עפעס אין אנגעטועכץ? ענטפערט ער:

— וואס הייסט? אפשר קומט משיח אינמיטען נאכט, וועל איך מיך ערשט גיין אנטון די הויזען, די שטיוועל און ס׳כאלאטעל? שלאף איך אין אנגעטועכץ. טאמער וועל איך אינמיטען נאכט הערען דעם „שופר של משיח", גיס איך מיר אן נעגעל-וואסער — און איך בין שוין רייזע-פארטיג...

די היינטיגע וואך קומט ער אהיים, ווי ער איז נאר געקומען איבער דער

אויפן גאַרבאַטקער יאַריד.

אײַנדריקען פון אביחיל.

עס האָט זיך גאַרנישט געענדערט אויפ׳ן גאַרבאַטקער יאַריד, אלץ ווי געווען אמאָהל: די קוה גיבען מילך, די סאָסנע־בוימער דופטען מיט׳ן ריח פון האָניג אין פון אלע דאָרפישע באַלעבאַטישע מײַלער ניסט זיך דײַנער, פּרימטדינער בוימאײַל.

ווער האָט עס געזאָגט. אז עס איז ערגיץ פערהאַן אַנ׳אנטיסעמיטיזם? ווען נישט די צײַטונגען. וואס שטעלען צו די אומעטיגע ידיעות. וואָלט גארבאַטקע בכלל געווען א מין וואונדערליכע אויסגעחלום׳טע עלדאָראדאָ. אַז איהר קומט דאָ אַהער, בפרט אויף דער באַנקאָוועצע זײַט בעגרײַפט איהר ערשט וואס עס בעדײַט דאָס וואָרט „מנוחה". קודם־כל האָט איהר נישט פאר די אויגען דעם פחד פאַר אַנטיסעמיטישע אונרוהען, מחמת די אַלע פּרימיטיווע בײַרלעך לינען אויסשליסליך אין פּוירישע הענד. דאָס איז פאַר די ראַדאָמער „געוואָראָסטעניקער" א גליק. מען קאָן דאָ פרײַ אָפּעטעמען. אפילו קינדער, וואָס זענען אין שטאָדט נערוועז און האָבען הונדערטער קאַפּריזען שפּילען זיך גאַנץ רוהיג

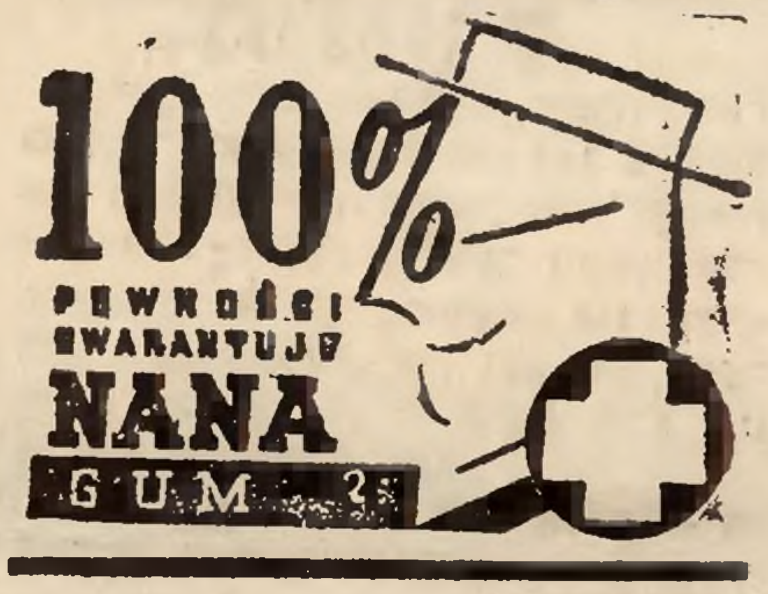

אין דער זון. דער עיקר וואָרט מען דאָ אויף די מענער וואס ברענגען מיט זיך, נאָך א גאַנצע וואָך אָפּגעהאָרעוועטע אַרבייט — די פּאָר זלאָטעס.

און, אַז עס קומט פרײַטאָג פארנאַכט, טהוט זיך חושך אויפ׳ן וואָקזאל. דער צוג שפּײַט אויס הונדערטער דאָכשניקעס אַנגעלאָדענע און בעהאָנגען מיט קלימפּערס, די עטליכע בעלי־עגלות נעמען די בײַטשען און לאָזען זיך אין גאַלאָפּ, איבערלאָזענדיג הינטער זיך געדיכטע ווײַלען שטויב, דאָס רויש טון דער אונגעטרגעהענדיגער זון פערשפּרײַט א מערטירער־ליכט אויף די פּנימער פון די „שטרויענע אַלמנ׳ס", וואָס שלעפּען זיך אויף די פיהרלעך. אַמשענסטען איז צו זעהען, ווי די אָנגעפּאָהרענע דאַטשניקעס צעוואָרפען זיך איבער די סאָסנעוועלדער מיט האַק און פּאַק, ווי זיי צעלעגען זיך אויף בעטלעך, אויף די לעזשאַקעס, אויף האַמאַקען, ווער אויף א קישען אונטער אַ בוים. מען רעדט וועגען עסען, וועגען קרענק און וועגען די היגיענישע צײַטען. דער לעבענס־נערוו איז אָבער דאָס קערטעל. זנהר פיל אנשי־שם, וואָס שפּילען א דאָמינירענדע ראָלע אינם ראַדאָמער געזעלשאַפטליכען לעבען פּראַווען טיש בײַ א „זאָלע". מען אונטערהאַלט זיך מיט אַ „רויטען מלך" און מיט אַ... „דערדעל". פּונקט אקאָגנאַיבער מיר איז פערהאַן א וועראַנדע, וואו עס שטעהט א פּאַטעפאָן. רײַסען זיך אַרויס טענער פון א חאַנקא אָרדאָנובנאַ, מאַרלענאַ דיטריך׳ס שלאַגער 27־x אָון אַחרון. אַחרון חביב: יוסף שמידט גיט דאַ יעדען טאָג קאָנצערטען מיט זײַן בעריהמטען: „איך זינגע דיר איין ליבעס ליד". מ׳דאַרף אָבער נישט מיינען, אַז די ליבעס־בראַנזשע איז דאַ שטאַרק ענטוויקעלט. „ווען דאָס אָרימקייט קומט אַרײַן דורך די טהיר, געהט די ליבע אַרויס דורכ׳ן פענסטער". דאָס ראַזינע רומעניישע פאָלקס־ווערטעל איז אַקוראַט צו די יעצטיגע שטימונגען אויפ׳ן גאַרבאַטקער יאָריד. עס פעהלען די אַמאָליגע יונגעלײַט מיט וויצען, וואס האָבען געפונען דעם שליסעל צו יעדענס האַרץ. זיי פלעגען זינגען „מאראַלישע לידער" פון טעאַטער, איבערהויפּט דאָס ליד וועגען יודישען פאָלק, וואָס וואָנדערט אין גלות...

דערפאַר אָבער בליהט דאָ שטאָרק דאָס „יודישקײַט". אײַניגע ראַדאָמער בחורים וואָס זענען פון לעדיג געהן געוואָרען הײַסע מאמינים, זעצען זיך אַוועק אין וואָלד מיט גמרות און פערהילכען די לופט מיט אבײַ־ורבא. זיי קאָכען זיך „כהלכות כל גוברין יהודאין", מען אַמפּערט זיך אין א סוגיא להלכה מיט די הענד און מיט אַלע אברים, „בבחינת כל עצמותי תאמרנה", זיי הערען דאָן אין טראָק אַלע שטיפערישע קוויטשערײַען, וואס טראַגען זיך פון וואָלד. ביז פעלער איגנאָראַנץ איז די בעציהונג בנוגע אלע עולם הזה־זאַכען. צו די אַלע תענוגים זענען זיי קאַלט און געפרוירען ווי אײַז... כאָטש די היצען זענען טראָפּישע...

בעזונדערס איז דאָ הויך סעזאָהן בײַ „אנשי שלומנו". א גאַנצען טאָג שמועסט מען תורה. מען דאַווענט בציבור מנחה און מעריב, עס הילכען די „ברוך הוא וברוך שמו׳ס" און „אמנ׳ס". פאַרנאַכט־צו רעדט מען פון „מילי דעלמא". דעם גרעסטען אינטערעס פון אַלע יודישע ענינים ווײַזט מען, פערשטעהט זיך, אַרויס בנוגע „ארץ־ישראל". אויפ׳ן גאַרבאַטקער יאַריד הייסט מען שוין: געגוי, אַז די יוד. מלוכה וועט פאַרנעמען אזאַ שטח ווי גאַרבאַטקע מיט׳ן קאָזשעניצער וואַלד. און ווי אזוי מ׳קען אין גאַרבאַטקע פיהרען אַ מלוכה, ווייסט נאָר איין גאָט אין הימעל. דערווײַל כאַפּט מען אַרײַן א ברכו מיט א קדושה...

אַנ׳איינגענאַרטיגע טראַדיציע האָט שוין דאָ דער בית המדרש חזן ישראל קופּער. ער קומט אַהער ניט אזוי ווײַט צו פערבעסערן זיך דאָס געזונד, ווי צו בענטשען ראש־חודש. האָט ער טאַקע אָהערגעלעגט א ר"ח־בענטשען מיט אַלע פּיטשעווקעס. חײַבער האָבען געכליפּעט אויפ׳ן שוים פון דער נאַטור. פון בוים צו בוים איז געגאַנגען א לופט־שושקערײַ פון די הײַסע תפילות. דער חזן קופּער האָט דערגענצט די „רעליגיעזע ראַפּסאָדיע" מיט זײַן בעוואוסטען „אמר רבי אלעזר".

דאָס אלץ שפּילט זיך אָב אויף דער באַנקאָוועצער זײַט. אין צחייטען גרויסן וואָלד דאָגעגען, איז די שטימונג שוין ניט אַזוי געהויבענע. דאָרט טרעפט זיך גנבות און „וואָוילע יונגען" פערגינען זיך א הוליע צו טוהן מיט אַ פּאָר שווערע שטײַנער אין די יודישע „ווילעס".

דאָס דאַרף אָבער קײנעם ניט שרעקן. אין גאַרבאַטקע קען נישט הערשען די „ענדעקיש אויסגעטרוימטע אידיליע" ווײַל די שווערע טויזענדער וואָס פליסן דאַ אַרײַן, געהען אויסשליסליך אין ניט־יודישע הענד. עס איז דאָך בעוואוסט דאָס שפּריכוואָרט: „א גוי שאַנעוועט דאָס געזונט און דער יוד היט די קרענק"... בפרט אַז אין פערגאַנגענעם יאָר, ווען גאַרבאַטקע האָט אַזוי שטאַרק געליטען פון׳ם „אשרי אדם מפחד תמיד", איז פערשטענדליך די רוה, וואָס מוז דאָ הערשען. מיט די זעלבע איבערצײַגונג לעבען אַלע היגע דאָרפס־באַלעבאַטעס.

גאַרבאַטקע אין יולי 1937.

טראַגישער צוזאַמענשטויס פון צוויי ראַווערען.

אײַן ראָווערירסט דער׳הרג׳עט געוואָרען אויפ׳ן אָרט.

שבת צו־נאַכטס האָט אויפ׳ן קאָזשעניצער שאָסע פּאַסירט א שרעקליכער פאַרפאַל. צוויי ראָווערען, וועלכע זענען געפאָהרען אײנער אַקעגען דעם צווייטען, האָבען זיך אַזוי פאַטאַל אַנגעשטויסען, אַז אײנער פון זיי א געוויסער יוזעף מיזערסקי, איז אַראָבגעפאַלען און דער׳הרג׳עט געוואָרען אויפ׳ן אָרט. דער צווייטער סטאַניסלאַוו קאָוואַלסקי האָט בעקומען אַנ׳אַלגעמײנע קערפּער־בעשעדיגונג.

די פּאָליציי פאָרשט, ווער עס טראָגט די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דעם אומגליקליכען פאַרפאַל.

שוועל האָט ער א געשרײַ געטוהן:

— מלכּה׳לע, ביזט שוין גרייט?

קוקט איהם ראס ווײַב אָן א פער׳חידוש׳טע.

— וואָס הײַסט, צי איך בין גרייט?

— דו ווייסט גאַרניט? — האָט יודעל אַרויסגענומען די צײַטונג פון דער קעשענע — משיח קומט דאָך!

— אַוודאי קומט ער, ס׳איז נאָר א פראַגע, ווען ער וועט קומען!

וואָס הײַסט, יעץ? שוין! א ליאַדע טאָג. ער איז שוין בײַ דער ראָנאָטקע. א ליאַדע מינוט וועסטו הערן דעם שופר של משיח...

— ביזט משוגע, צי חסר דעה? פון וואַנען נעמסטו דאָס?

— אָט, נאָ לײַען, עס שטייט בפירוש: „יודען בעקומען אַנ׳אייגענע מלוכה" „די יודישע מלוכה איז א געשעהענער פאַקט".

— דו הערסט מלכּה׳שי קרוין, מיר יודען, וועלען האָבען אַנ׳אייגענע מלוכה, מיר יודען וועלען האָבען אײגען וואָיסק, אײגענע יודישע מיניסטאָרען, יודישע קאָנסולען און אַמבאַסאַדאָרען. יודישע שיפען, יודישע באַהנען און יודישע אעראָפּלאַנען. יודישע פּאָליציי, יודישע קאָמיסאָרען און יודישע גענעראַלען.

שטעל דיר נאָר פאַר מלכּה׳שי קרוין, איך יודעל האַרצדריקעניס וועל זײַן א... א... וואָס וועל איך זײַן? איך וועל זיכער זײַן א... אַ...

— א פּשאָדאָווניק?

— פּשאָדאָווניק זאָגסטו? איך יודעל האַרצדריקעניס א פּשאָדאָווניק? — א קאָמיסאַר! וואָס רעד איך. א קאָמיסאַר — א מאַיעוואָדע וועל איך זײַן אָן אפשר נאָך מעהר. אפשר אַ, אַ, מיניסטער! ווען איך בין נאָך א קינד געוועזען האָט מײַן מאַמע ע״ה געזאָגט, אַז איך האָב א מיניסטערישען קאָפּ.

אז איך וועל זײַן א מיניסטער, וועסטו מלכּה׳שי קרוין זײַן א מיניסטערשע, וועסט גײַן אין סאַמעט און אין זײַד, איך וועל מיר זיצען אין קאַבינעט און אויפנעמען דעלעגאַציעס און כאָמער וועט קומען א דעלעגאַציע פון דער אַראַבישער מינדערהייט, וועט דער לאַקײַ בײַ דער טהיר ענטפערען:

— דער אדון מיניסטער האָט ניט בעלינט אויפצונעמען די דעלעגאַציע.

סאַמער וועט דאָס „פאָלק" אויסגיסען דעם צאָרן געגען די אַראַבער, וואס פערכאַפּען דעם יודישען האַנדעל. וועל איך שטרענג אַרויסטרעטען און די שולדיגע וועלען שטרענג בעשטראָפט ווערען מיט... א טאָג תפיסה און אפשר דאָס אויך נישט...

די אַראַבער וועט מען געבען צו פערשטײַן, אַז זיי זענען פרעמדע אין לאַנד, אַז זיי דאַרפען וואס גיכער עמיגרירען און טאָמער וועלען זיי פּראָטעסטירען אין טענה׳ען, אַז זיי זענען בירגער פון לאַנד, זיי זענען דאָ געבוירן, אַז זיי האָבען דאָ זייער בלוט פאַרגאָסען, וועט מען זיי הערען ווי דער קאָטער און ס׳וועט „אזוי מאַכען", אַז זיי זאָלען אַליין נײַן פּליטה. גאַטירליך, וועט מען די אַראַבער ניט וואַרפען אין ירדן אַרײַן, דאָס ניט. ס׳וועט זײ געבען עצות, אַז זיי זאָלען זיך בעזעצען ערגיץ אויף א אינזעל, אויף דער לבנה...

וועט אַנ׳אַראַבער פּרובען הויך קידוש מאַכען, וועט ער אַנגעקלאַגט ווערן פאַר בעליידיגען דאָס יודישע פאָלק...

— דו מײַנסט אפשר מלכּה׳שי קרוין, אַז די יודישע מלוכה וועט זײַן א רעאַקציאָנערע? אָך, ווי פאַלסטו אויס? די יודישע מלוכה וועט זײַן א רעפּאָקראַטישע, מיט א פּאַרלאַמענט, מיט דעפּוטאַטען, אויסדערוועהלטע פון פאָלק, וואו די אַראַבישע דעפּוטאַטען וועלען פראַנק און פרײַ קענען רעדען... צו דער וואַנט, צום דאַשעק, און צום הענגעל־לײַכטער, די יודישע דעפּוטאַטען וועלען האַלטען סעמיטישע דרשות וועגען אַרויסנעהמען דעם שלחן מיט ירקות (סטראַגאַן בלע״ז) פון אַראַבישע הענט... און די פאַרשטײַער פון די אַראַבישע מינדערהייט וועלען קוקען און דריקען.

— וועסטו זעהן מלכּה׳שי קרוין, וואָס פאַר א לעבען ס׳וועט זײַן אין אונזער יודישער מלוכה.

יעדען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג וועלען זײַן אַנדערע ימים־טובים, יעדען טאָג אַן אַנדערע „גאַליבקע", נישט ווי, נישט יעץ, וועט מען אויסהענגען אַנדערע דגלים, מאָנטאָג און דאָנערשטאָג וועט זײַן א קריאת־התורה גאַליפּקע. דינסטאָג — א חמשה־עשר־גאַליבקע, מיטוואָך — אַן עשרה בטבת גאַליפּקע. א יום כפּור־קטן־גאַליפּקע און אין די 9 טעג, וועלען די געשעפטען זײַן 9 טעג געשלאָסען, אַזש פּסח, סוכּות, שבועות, פּורים און אַנדערע יום־טובים וועלען אַלע געשעפטען זײַן געשלאָסען, ס׳וועט אײַנגעפיהרט ווערען א שטרענגער שבת־רוה און טאָמער וועט אַן אַראַבישער סוחר אַרײַנלאָזען א שבת־קונה אונטען אָרום וועט זײַן אָך און ווײ צו איהם. די „שומרי שבת׳ניקעס" וועלען אַכטונג געבען. אַז דער שבת רוה זאָל אָפּגעהיטען ווערן כדת וכדין...

— דו וועסט זעהן, מלכּה׳שי קרוין, אונזער וואָיסק, אונזערע גענעראַלען און פּולקאָווניקעס. אין דער שוהל וועט מען אויפרופען צום ספר:

— „יעמוד מורנו גענעראַל של הפּיעכאָטע ר׳ שמעלקע בן אהרן מפטיר".

ערב ראש השנה וועט דער יודישער פּרעזידענט אויפנעהמען נײַ־יאָהר גראַטולאַציעס.

שמחת תורה וועלען אויף די גאַסען פון דער הויפּט־שטאָט פון דער יודישער מלוכה שפּילען אָרקעסטערס, מ׳וועט גיין מיט פעהנער און זינגען נאַציאָנאַלע לידער. ווי הו־שו־שאַ־נו א. אנד. אין דער הייט, ווען מ׳וועט גיין מיט די פעהנער, וועט זיך קיין אַראַבישער געבײַן נישט באַווײַזען אויף דער גאַס...

— אזוי, מלכּה׳שי קרוין, וואָס ווייסטו ווי גוט עס וועט זײַן אַז מיר וועלען האָבען אַנ׳אייגענע יודישע מלוכה, אַז מיר וועלען האָבען אַן אייגען לאַנד. מיט אייגען וואָיסק. מיט אייגענע גענעראַלען און פּולקאָווניקעס, מיט אייגענע מיניסטאָרען מיט אייגענע קאָנסולען און אַמבאַסאַדאָרען, מוט אַנ׳אייגענעם פּאַרלאַמענט. מיט אייגענע דעפּוטאַטען, מיט אייגענע יום־טובים, מיט אייגענע גאַליבקעס. אוי, מלכּה׳שי קרוין ווי גוט וועט זײַן, אַז מיר יודען וועלען האָבען אַנ׳אייגענע מלוכה!

אָט אזוי גייט יודעל האַרצדריקעניש פון גאַס צו גאַס, פון הויז צו הויז, פון שטוב צו שטוב. אומעטום זאָגט ער אָן די פרײַליכע בשורה:

— מזל־טוב יודען, משיח קומט! משיח איז שוין דאָ! ער איז שוין בײַ דער ראָגאָטקע!...

ראדאמער יודען פון א מאהל

טיפּען, געשטאלטען און בילדער.

פון מאיר הערץ.

אויף די בחורים וואס טראגען קעלנער, שערען זיך די בערד און גיהען אין „הזמיר" גיבען ארויס די חסידים א שטרענגע גזירה צו פערלאזען דאס שטיבעל.

.100

די רעוואלוציע איז דורכגעפאלען.

דאס 5-טע יאהר (1905) ווען ס'האט זיך אנגעהויבען די רוסישע רעוואלוציע איז נישט געווען מזל'דיג. ס'האט געקאסט אהן א שיער מענשליכע קרבנות און ס'האט גארנישט געהאלפען. ניקאליי דער צווייטער איז ווייטער געבליבען זיצען אויפ'ן טראהן. די תפיסות איבער גאנץ רוסלאנד און פוילען זענען געווען פול, דער ווייטער סיביר איז געווען פערפלייצט מיט פערשיקטע רעוואלוציאנערען, אבער אין פעטערבורג, אין דער רעזידענץ פון רוס'שען צאר, האט מען געבאלעהעט און געהוליעט אלס צייכען פון טריאומף, וואס מ'האט גובר געווען די סאציאליסטען און דערטרינקען די רעוואלוציע אין א ים פון מענשליך בלוט.

די רעוואלוציאנערע יוגענד, די, וואס איז געבליבען אויף דער פריי און נישט געווארען ארעסטירט, איז געווען שרעקליך דערשלאגען. אין איהרע רייהען האט געהערשט א פיינליכע ענטוישונג. מ'האט זיך דארט געמאכט געגענזייטיגע פארווארפען, אז די טאקטיק איז געווען א שלעכטע, די פלענער האבען נישט געטויגט און דער עיקר: פעררעטעריי און פראוואקאציע. אויף די לעצטע צוויי זאכען האט מען אממייסטען געקלאגט. אין די רייהען גיפא זענען געווען פעררעטער און פראוואקאטארען, וואס האבען אלץ געוויסט און איבערגעגעבען דעם שונא די רוסישע תלינים. אט דאס איז געווען לויט אלעמענס איבערצייגונג די גאנצע טראגעדיע, וואס די רעוואלוציע האט געליטען אזא וויסטע מפלה.

די קאמפפערישע יוגענד וואס איז נעכטען געשטאנען אויף די באריקאדען און זיך מקריב געווען פאר רעכט און פרייהייט, די זעלבע יוגענד, וואס האט נעכטען העלדיש מארשירט אין פייער און וואסער פול מיט בטחון, און פיל מיט האפנונג, אז דער נצחון איז אויף איהר זייט, אז זי וועט, אז זי מוז בעפרייען די שקלאפען און אויסלייזען אלע פעלקער, וואס האבען געשמאכטעט אונטערן צארישען יאך — די זעלבע האפערדיגע און בעגייסטערטע יוגענד איז היינט אריינגעפאלען אין אן אומענדליכען יאוש. ס'האט שוין קיינער אצינד נישט געוואגט אויסצורופען א לאזונג צו בעגייען דעם פרייהייטס-קאמף. דער גאנצער פראנט איז געווען געבראכען און אלע פונקען פון רעוואלוציאנערען פייער זענען געווען פערלאשען. די אידעאליזירטע און ענטוזיאסטישע יוגענד האט איצט געוואנדערט אויף די חורבות פון דער רעוואלוציע מיט אראבגעלאזענע קעפּ. פון גרויס פערצווייפלונג, רעזיגנאציע און ענטוישונג איז זי אריין אין שכרות. מיט בראנפען און פרייע ליעבע האט מען זיך געוואלט פערגעסען און בערוישען. אין יענער צייט זענען געבוירען געווארען די סאנינס, ארציבאשעווס, וועלכע האבען געוואלט זייערע קאלטע נשמות און פערפרוירענע הערצער זיך דערווארימען אין די פלאמען פון עראטיק און ליעבע. מ'האט די רעוואלוציע פון מענשען - בעפרייאונג איבערגעטראגען אויפ'ן פעלד פון פרייע ליעבע. דאס האט געזאלט זיין א היילונג אויף דער בלוטיגער וואונד פון דער פערפייניגטער רעוואלוציע. די פרייע ליעבע איז געווען פאר א גרויסען טייל פון דער רעזיגנירטער יוגענד א מין נארקאטיק אויף איינצושלעפערען, אויף אבצוטויטען דעם ווייטאג פון מפלה. פאר אנדערע, די מעהר אידעאלע, איז די פרייע ליעבע געווען א צווייטע, אנדערליכע רעוואלוציע; א נייע טעאריע איז עס פאר זיי געווארען: אנשטאט די אויסערליכע רעוואלוציע, זאל זי פערביטען ווערען אויף א אינערליכע רעוואלוציע, זאל מען זיך פריהער אינערליך בעפרייען פון פערשידענע געזעלשאפטליכע פארמען, טראדיציעס און מנהגים און דאן, ווען דער מענש וועט אויפהערען צו זיין א שקלאף צו זיך אליין, וועט ער ערשט דאן קענען שטרעבען אויך אנדערע שקלאפען צו בעפרייען; קודם כל זאל יעדער מענש אנהויבען פון זיך אליין, זאל ער זיך בעפרייען פון די אייגענע אינערליכע קייטען און דאן וועט ער קענען שטעלען פרייע טריט צו דער דרויסענדיגער רעוואלוציע, וועלכע וועט זיין א גרינגערע. און ממילא, אז דער מענש גופא וועט זיך אויסבעסערן, זיין באמת אידעאל געלייטערט, וועט ער ניט פעהיג זיין צו פעררעטעריי און פראוואקאציע. די דאזיגע נייע לעהרע איז פארמולירט געווארען אין אט דעם זין: ווילסטו יענעם בעפרייען, בעפריי זיך פריהער אליין.

און אט די צווייטע גרופּע, וואס האט אזוי פערשטאנען דעם זין פון פרייע ליעבע האט געטוהן אנ'ארבייט אויף נאך א געביעט. זי האט זיך אנגעגעבען מיט קולטור-פערשפרייטונג צווישען די מאסען. די דאזיגע יוגענד האט געגרינדעט אומעטום קולטור-קרייזען, מיט ביבליאטעקען, וואו מ'האט געלייענט, רעציטירט, דעקלאמירט, געבראכט פון צייט צו צייט פרעלעגענטען און אפילו מוזיקאלישע אווענדען איינגעארדענט.

לויט אט דעם מוסטער איז צו יענער צייט אויך אין ראדאם געשאפען געווארען אנ'„הזמיר" אויף דער מלעטשנע אינ'ם דאמאלדיגען הויז פון בראמס. דאס איז געווען א זאמעל - פונקט פון אסימילאנטען, פון יודישער נאציאנאלער יוגענד און אויך פון פראלעטארישע אינטעליגענץ. לויט דער פארם איז דער „הזמיר" געווען ענליך צו יענע סאציאליסטישע קולטור-קרייזלעך; דער אינהאלט אבער איז געווען מעהר א בירגערליכער, וואס האט זיך הויפטזעכליך פערנומען מיט ריינע קולטורעלע ארבייט. דער „הזמיר" איז דאן געווען זעהר פאפולער אין שטאדט. רעפעראטען, פארלעזונגען, קאנצערטען, האבען צוגעצויגען א סך יונגעלייט פון פערשידענע קרייזן, אפילו פון דער חסידישער. צום גרעסטען טייל צווישען דער חסידישער קלאס האט זיך דער „הזמיר" איינגעקויפט סימפאטיע צווישען די יונגע בחורים אין געדערער שטיבעל. עס האט זיי געצויגען אהין און נאכ'ן ערשטען, צווייטען בעזוך דארט, זענען זיי שוין צוריקגעקומען אין שטיבעל אריין מיט געפרעסטע קעלנער און שווארצע שניפסלעך, מיט פערפּוצטע בערדלעך. אביסעל שפעטער האט מען שוין געטראגן געקויפטע קעלנער און די בערדלעך זענען געווען אומגעשוירען. מ'האט אויך געבראכט בגניבה א בוך; א צייטונג האט מען שוין געלייענט בפרהסיא; די יונגערע בחורים'לעך האבן געגאפּט, הערענדיג די הזמיר-גרוסען פון די עלטערע, וועלכע האבן אויך איבערגעגעבן, ווי אזוי זיי האבן זיך בעקענט מיט שיינע מיידלעך. עס האט א ציה געטוהן די גמרא - לערנער אין הזמיר אריין, ווי א כישוף.

און אין געדערער שטיבעל איז געווארן א גאנצע רעוואלוציע. די שארפע חסידים האבן ארויסגעזאגט „אדעזוועס" צו די עלטערן פון די קאליע-געווארענע בחורים, אז למען השם זיי ווילן ניט, אז זייערע זיהן די פושעים מיט די קעלנער און געגאליעטע, ציגעשוירענע בערדלעך, זאלען קומען אין שטיבעל אריין, ובאם זיי וועלן נישט פאלגען, וועט מען זיי ארויסווארפען. אזעלכע אויפרופען האט מען אויסגעקלעבט אויף די מזרח-וואנד, נעבען ארון קודש, פריטאג פארנאכט, כדי ווען דער גאנצער עולם וועט קומען צום דאווענען זאל ער זעהן און ליינען.

צו א נאר גרויסען סקאנדאל איז געקומען נאכדעם ווי ס'זענען געקומען קיין ראדאם דער פערשטארבענער דיכטער שמעון פרוג ע"ה און דער בערימטער יודישער שריפטשטעלער ראובן ברייני.

חזון ישעיהו.

ישעיה הנביא פאראויס האט געזעהן,
דעם חורבן האומה, וואס ס'וועט געשעהן.
האט ער געליארעמט, געשטראפט דעם עולם,
אין נאמען פון רבונו - של - עולם:

„זאלען די הימלען ווערען ערשיטערט!
אויך, דו ערד, הערענדיג, ווער פערציטערט!
געחאוועט — וויי, וויי! — ערצויגען קינדער,
געוויזען זיי פורכטיגע וואונדער.—
האבען מורד געווען א! א פערדראס!
אנ'אקס אפילו דערקענט זיין באלעבאס.
אויך דער אייזעל פערשטעהט זיך אויפ'ן גוטס
פון האר'ס קאריטע, אויף דעם גרויסען גוף.
ישראל איז אונדאנקבאר, ווילד און שלעכט,
שרעקליך פערדארבען, גוואלדיג אומגערעכט
נעגען מיר, זייער גאט, זייער שפייזער,
און טרייבען מיך פון זייערע הייזער..
איז וואו געזעהן געווארען אזא פאלק
אזא בעהאנדלונג, א! אזא סקאנדאל!
וואס מער איך פלאג זיי, מעהר זינדיגען זיי;
האבען שוין קיין גאנץ גליד נישט, אלץ טהוט וויי.
דיין „ציון" וואו ביזט רוהיג געזעסען,
האבען שוין פרעמדע פערוויסט, צופרעסען.
נישט געלאזט אין איהר קיין איין גאנץ שטיינדעל.
זעהט יעצט אויס ווי א אבגריזשעט ביינדעל.
נבזה. שענדליך ווי א גאסען - מיידעל,
קליין און נישטיג ווי אגארטען - ביידעל.
ווען נישט גאט-צבאות, וואס האט נישט דערלאזט,
יואלט שוין לאנג געווען פון דעם, וואס דו האסט
א תל, ווי פון סדום; צעשמעטערט, צוריבען,
קיין שריד—פליט וואלט פון דיר געבליבען!

אלטער סדום'ניק! האָרך אויס גאטס ווארט אצינד:
וואס טויג מיר דיין קרבן, דיין שעפס, דיין רינד!
כ'האב זיי שוין נענוג. ס'קריכט מיר שוין פון האלז...
כ'בין שוין פארזעטיגט מיט דיין בלוט און שמאלץ!
דיינע העויות ביים דאווענען אין שוהל! —
זענען דאך די הענד דיינע מיט בלוט פול!..
ליבערשט וואש, רייניג זיך פון זינד און שמוץ,
לעהרען זיך זיין עהרליך, טהון מענשען גוטס;
דערלאז נישט קיינעם בע'עולה'ן, רויבען,
דו זאלסט אויף שוואכע נאר קיין האנד הויבען: —
וועט מען אויף דיר גוט קוקען פון אויבען.
קיים אבער וועסט דו מיך, גאט, נישט גלויבען,
און דו וועסט מיין קול וועלען בעטויבען, —
וועסט דו האבען א שווארץ פינסטערען סוף:
די שווערד וועט אייך אויס'שחט'ען ווי די שאף...

ירושלים — א גרויס קלאג, וויי געשעהן!
ביזט דאך אמאהל א צדיק'עס געווען;
אין ירושלים די רעזידענץ-שטאדט,
וואו גערעכטיגקייט געהערשט אמאהל האט,
עגזיסטירט היינט נאר מערדעריי, רציחה!
א מאדע געווארען, אזא סטיכע:
סחורה איז קיין סחורה, געלד איז קיין געלד,
רק פאלשקייט, בעטריג, שווינדעל פול די וועלט;
אויף א יתום-אלמנה קיין מיטלייד,
קיין אמת, קיין יושר, נאר שקר-לייט!

הארך, פאלג מיך: טרעט אב פון דער מעטאדע.
טרייסעל זיך אב פון דער וויסטער מאדע! —
און דאן - „ציון" במשפט „תפדה"!...

פ. בושאצקי.

ארויסלאז-עקזאמען פון 22 תּלמידים
פון דער יוד. פאך-דערגענצונג׳ס-שולע אין ראדאם.

די טעג איז פארגעקומען דער עקזאמען פון דער פאך - דערגענצונגס - שולע (אווענד-קורסען) אין ראדאם.

אלע שילער אין א צאהל פון 22 האבען זיך גוט אויסגעצייכענט און גלענצענד אויסגעהאלטען דעם ארויסלאז-עקזאמען.

די נעמען פון די שילער זענען: אנועלעוויטש, בלום, בלומאן, בוימאן, פלאמענבוים, אייזיק פרידמאן, הערשעל פרידמאן, לייבעל פרירמאן, חיים גוטמאן, פנחס גוטמאן, אברהם גוטמאן, קערשבערג, לעדערמאן, ליטוואק, שטאנקער, שטיינבערג, ראזענבערג, חייצמאן, זעגמאן, זילבערבערג, ארעטש.

די עקזאמען-קאמיסיע איז בעשטאנען פון לייטער אינזש. אייזענבערג, אינזש. שווארצבערג, אינזש. גאלדבלום, שטראך און פרויען: חאלף און לאנדאו.

שוין דאס צווייטע יאהר ווי ראס קוראטאריום רעלעגירט ניט קיינעם בייצוואהנען דעם עקזאמען, וואס בעווייזט, אז דאס קוראטאריום האט צוטרוי צו דער אנפיהרערשאפט פון דער שולע.

אינטערווענץ אין דער סטאראסטווא
וועגן פראטאקאלען אויף כאלופניקעס.

(קאמוניקאט)

ווייט איינינע טעג קאנטראלירט די פאליציי די ווארשטאטען פון כאלופניקעס געגען וועלכע ס׳ווערען צוגויפגעשטעלט פראטאקאלען פאר נישט בעזיצען קיין האנדווערקער-קארטען.

דער כאלופניקעס פעראיין האט אינטערווענירט אין דער סטאראסטווא, ביילעגענדיג א מעמאריאל, אין וועלכען ס׳ווערט אנגעוויזען, דאס אין יאהר 1927 איז געווען א נאוועלע צום געזעץ, אז כאלופניקעס דארפען בעפרייט ווערען פון דער פליכט צו האבען האנדווערקער קארטען. און היות ס׳ווערט איצט בעארבייט ס׳געזעץ וועגען כאלופניקעס, ווערט דעריבער געבעטען, אז דער סטאראסטע זאל פעראררנען, אז די פאליציי זאל נישט מאכען קיין בעשווערונגען די כאלופניקעס פאר נישט בעזיצען די האנדווערקער-קארטען.

אין דער סטאראסטווא האט מען דער דעלעגאציע פון די סאצ. האנדווערקער צוגעזאגט פאזיטיוו דעם ענין צו ערלעדיגען.

די כאלופניקעס ביי וועלכע ס׳וועלען געמאכט ווערען פראטאקאלען, דארפען זיך ווענדען צו אונזער פעראיין אויף סטאראמיעיסקא 2 ביי ה׳ שטעלמאן.

האנדווערקער-פעראיין אין דער פוילישער רעפובליק, אבטיילונג אין ראדאם.

פארזיצער: ש. צימעראנט
סעקרעטאר: ח. רובינשטיין.

געפעלשט א ביכעל פון פ. ק. א.

דער 16-יעהריגער סטאניסלאוו יאגעלא האט געשיקט זיינע קאלעגעס יאנקא און גנישקא, זיי זאלען פאר איהם אבנעמען געלד אויף דער פ. ק. א. ער האט זיי מיטגעגעבען דאס ביכעל, וואס ער האט געפעלשט, אויפשרייבענדיג א פיקטיווע סומע.

דער בעאמטער פון פ. ק. א. האט זיך געכאפט אויפ׳ן שווינדעל און ער האט געלאזט קודם כל פערהאלטען די צוויי קאלעגען. די לעצטע האבען אויסגעגעבען זייער דריטען חבר, אז ער האט זיי געשיקט אבנעמען געלד, אבער אליין האבען זיי נישט געוויסט פון גארנישט. יאגעלא׳ן האט דאס היגע קרייז-געריכט פעראורטיילט אויף אויסבעסערונג׳ס-הויז, וואס איז איהם פערהאנגען געווארען אויף 3 יאהר צוליב דעם, וואס ער איז נאך קיינמאהל נישט געווען בעשטראפט.

די ביאלאבושיגער „פיליצע" איז געגאנגען אויף „נאפּושוד" אין ראדאם.

ס׳איז חלילה נישט געווען קיין פערפלייצונג, נאר מ׳האט זיך סתם אזוי „געגאלעוועט" — אפילו דער ריכטער אליין האט אויך געקריגען א פאר „גאלען"... אין דער זייט.

זונטאג איז אויפ׳ן ספארט-פלאץ אין אלטען גארטען געשפּילט געווארען א מעטש צווישען דער ביאלאבושעגער „פיליצא" מיט דעם ראדאמער „נאפּזשור". ביז צו דער הפסקה איז דער מעטש נעגאנגען אין בעסטען ארדנונג און „נאפּושוד" איז נעווען דער האר פון דער סיטואציע. ער האט געשאסען 2 גאלען און „פיליצא" נאך גארנישט.

„נאפּושוד" איז געווען זיכער, אז ער האט דעם זיעג אין קעשענע. ארויסגעוויזען האט זיך אבער אנדערש: אז מ׳קען ניט זיין קיין חכם און אויך ניט קיין תקיף בדעתו, ווייל ביז דער לעצטער מינוט קען זיך אלץ איבערדרעהען. און אזוי איז טאקע געווען.

נאך דער פויזע האט זיך די „פיליצא" געשטארקט, זי האט אויפגעברויזט און גענומען זיך פעסט צו דער ארבייט, אזוי, אז במשך די ערשטע מינוטען האט זי דערלאנגט א שאס, א גאל הייסט עס, אין טויער פון ראדאמער „נאפּושוד" די שפילער פון „נאפּושוד" האט די מעשה פערדראסען. וואס הייסט, די „פיליצא" וועט געהן „נאפּושוד" אויף נאפּושור. ווי קען דאס זיין? „נאפּושוד" האט געוואלט צווינגען די „פיליצא" אין ניט דערלאזען זי זאל נישט אנמאכען קיין פערפלייצונג פון „גאלען". אבער די לעצטע האט זיך נים געלאזט, וועלענדיג דווקא שטורמירן דעם געגנער. „נאפּשור" האט זיך אנגעהויבען דענערווירן, פילענדיג, אז דער נצחון פליהט איהם פון די הענד ארויס. ווען דער ריכטער מאטלאש האט דיקסירט א שטראף-שאס אין טויער פון „נאפּושיד", זענען די שפילער פון לעצטען געווארען נאך מעהר אויפגערעגט און מ׳האט דערקענט לויט דער שטימונג, אז אנ׳אוואנטורעלע הענגט אין דער לופטען.

ווען דער שטראף-שאס האט זיך פערוואנדעלט אין א גאל לטובת דער ביאלאבושעגער „פיליצא", וועלכע האט אזוי-ארום אויסגעגליכט אויף 2:2, האט זיך ביי די ראדאמער שפילער שטארק אנגעצינדען די אמביציע, אזוי, אז איינער פון זיי האט שארף בעליידיגט דעם ריכטער. א געטראפענער פון דער בעליידיגונג, האט דער ריכטער ארבגעווארפען דעם שפילער פון ספארט-פלאץ און ממילא איז „נאפּושוד" דעקאמפלעטירט געווארען. דאס האט שוין ביז גאר אויפגעבראכט די אנהענגער זיינע, די „חסידים" פון „נאפּושוד" און ווען דער מעטש האט זיך געענדיגט מיט׳ן רעזולטאט 2:2, איז איינער פון זיי צו צום ריכטער מאטלאש און איהם געגעבען עטליכע זעץ אין פנים אריין. דאס האט געוואלט זיין א „פאטשאנטעק", ווייל באלד זענען אונטערגעקומען נאך עטליכע „שוואכינקעס", וועלכע האבען געהאלט דעם ריכטער דערצעהלען „יענע מעשה". ס׳איז באלד אנגעקומען א פאליציאנט, וועלכער האט דעם דערשראקענעם ריכטער ארויסגעפיהרט פון ספארט-פלאץ אונטער זיין השגחה.

די העכערע אינסטאנץ פון די ספארטלער, דער ראדאמער „פאדאקרענג" ברויך איינפיהרען ארדנונג, אז קיין גשלעגען אויף די ספארט-פלעצער זאלען בכלל נית דערלאזט ווערען ובפרט אויף א ריכטער וואס פיהרט דעם מעטש און איז דער פוסק אין די היכות גאלען.

אר.

די בלוי-עטערישע נשמה.
(צו דער פערטער יאהרצייט פון יאסל סאקאלאווסקי)

עס זענען אריבער פיר יאר נאכ׳ן טויט פון יאסל סאקאלאווסקי, אבער אלעמען שטייט ער נאך אזוי פריש און לעבעדיק פאר די אויגען, ווי עס וואלט ערשט נעכטען געווען.

ווי שווער עס איז זיך איינצולעבען מיטן געדאנק, אז דער שטענדיג צארטער און ליבער יאסל סאקאלאווסקי איז מעהר נישטא מיט אונז שוין גאנצע פיר יאהר.

* * *

פון די סאמע קינדער יארן אן, איז דער גורל קיינמאל נישט געווען פריינטליך צו אים: געבוירן געווארן ביי ארימע עלטערן און געלעבט אין גרויס דחקות.

נישט איינמאל איז אים אויסגעקומען צו לערנען זיך ביי א פארקאפטשעטע נאפטלעמפעל אין דער ענגער קאלטער שטוב ביז שפעט אין דער נאכט אריין און זיך לייגן שלאפען א הונגעריגער...

א סך אזעלכע שווערע טעג און נעכט געווען. דאך... זיך קיינמאהל נישט באקלאגט, קיינמאהל נישט געווען פארביטערט אויפ׳ן לעבען, נישט געבונטעוועט זיך, אדרבה: ער האט אייך שטענדיג באגעגנט מיט א ליבען שמייכל אויף די ליפען און ארויסלייגענדיג אויף אייער אקסל זיין פריינדליכע האנט, געפרעגט אייך: ווי עס דערגייט אייך? וואס איהר טוט און קלערט צו טון? מיט איין ווארט: פעראינטערעסירט זיך מיט אלע פרטים פון אייער לעבען.

וועגען זיך האט ער פיינט געהאט צו רעדען. נישט געוואלט קיינעמען פארשאפען קיין עגמת-נפש.

אויף דער פראגע ווי עס דערגייט אים? — האט ער א מאך געטון מיט דער האנט אין לופטען און מיט א שמייכעל געענטפערט: נשקשה... נישטא זיך וואס צו באקלאגען...

* * *

זיין שריפטשטעלערישען דעביוט האט ער אנגעהויבען אין יאהר 1910 אלס קארעספאנדענט אינם „היינט". שוין דעמאלט צייכענט ער זיך אויס מיט א זאפטיגע פאלקסטימליכע שפראך.

שפעטער, אינ׳ם יאהר 1914, ווען עס איז אויסגעבראכען די וועלט-מלחמה און די צארישע תלינים האבען אין ראדאמער קאסטער-וואלד אויפגעהאנגען די דריי ראדאמער קדושים, האט יאסל סאקאלאווסקי אנגעשריבען א גרעסערע ארבעט געווידמעט די דריי קדושים און עס שפעטער אפגעדריקט אינם „לאדזשער פאלקס בלאט", וואס האט אנגעהויבען דערשיינען אין לאדזש בעת דער דייטשער אקופאציע.

נאכער געדריקט גרעסערע דערציילונגען און פעליעטאנען אינ׳ם „לובלינער טאגבלאט", „ראדאמער וואכענבלאט" און צום לעצט — אינם „ראדאמער קעלצער לעבען".

אלע זיינע דערציילונגען זענען געווען ווייך, ליריש און געשטאנען אויף א הויכן ליטעראַרישען ניווא.

ער פלעגט זיך צאצקען מיט א שיין ווארט, ווי מיט א טייערען איידל-שטיין.

א קוואל פון שיינע פאלקס-ווערטלעך האט ער פארמאגט. עס האט ממש געשפרודעלט פון איהם מיט פאלקס הומאר. אין א שיינעם עסטעטישען וויץ האט ער אריינגעלעגט חיות.

ער האט אויך געהאט א שטארקען חוש פאר פאלקס נגינה. דורך א פאלקס-לידל דערקענט מען די נשמה פון א פאלק — פלעגט ער זאגען און אליין פארציען א הארציגען ניגון.

בטבע געווען א ווייכער, א רואיגער, א געלאסענער מענטש. מען האט איהם קיינמאהל נישט געטראפען בייז, נערוועז, אויפגערעגט, אדער כעסן זיך אויף וועמען.

— צו וואס — פלעגט ער זאגען — זיך פארביטערן דאס לעבען? ווען עס איז דא אזוי פיל שיינקייט אויף דער וועלט?

בכלל געווען א צארטער ליבער מענטש מיט אן איידעלע בלוי-עטערישע נשמה.

זיין גאנץ לעבען — קען מען זאגען — איז געווען איין שטיק פאעזיע.

ווי מאדנע: א מענטש וואס האט פאקטיש אזוי שטארק געליטען פונם לעבען, אז ער האט אייגענטליך געדארפט זיין פול מיט עצבות איז ער גאר געווען בלויז — שמחה. און דאס דערפאר: ווייל וואס שווערער עס איז געווארען פאר איהם דאס לעבען, פלעגט ער אלץ מעהר אנטלויפען פון דער גרויער ווירקליכקייט און שטענדיג שוועבען אין א העכערע וועלט פון שיינקייט. ווי מען זאגט: שוועבען אין די עולמות העליונים.

און אשר האט די צוזאמענגעגאסענע עצבות מיט שמחה אזוי געלייטערט און דערהויבען זיין נשמה, אז ער האט נאר געזעהן בלויז שיינקייט? בלויז שמחה?

און אט צווישען די ביידע וועלטען האט ער געפלאטערט איבער זיין גאנץ קורץ לעבען: דער גייסט, די נשמה האט זיך געריסען ווייט און הויך און דאס ניכטערע הארטע לעבען האט געצווינגען צו ליידן און מאטערן זיך ביז... די הארץ-קראנקהייט האט כיף-כל-סוף אונטערגעשניטען זיינע יונגע יאהרען..

* * *

מיט׳ן טויט פון יאסל סאקאלאווסקי איז אויסגעריסען געווארען אן איידעלער געוויקס אינ׳ם וואלד פון יודישען געדריקטען ווארט.

גבריאל ווייסמאן.

געפאהרען נאך 2000 דאלאר; געברענגט אַן עצה טובה.

ד"ר שאשקעס טענה'ט להד"ם: לא היו דברים מעולם.

די פאַריגע וואָך האָט אונזער צייטונג מיטגעטיילט וועגען אַ בריעף פון ראַדאָמער רעליעף פון ניו יאָרק, וואו עס שרייבּט דער ה' דיימאַנד, אַז ד"ר שאַשקעס זייענדיג אין אמעריקא, האָט פערזיכערט, אַז פון די געלד-זאַמלונגען וואָס ווערען דאָרט אדורכגעפיהרט פאַר פּוילען, וועט ראַדאָם בעקומען 2000 דאָלאַר. דער היגער 15-ער קאָמיטעט דערהאַלטענדיג אַזאַ ידיעה, איז ער געוואָרען אָפּטימיסטיש געשטימט, גלויבּענדיג, אַז מיט אַזאַ היבשע סומע וועט ער קענען עפּעס אויפטוהן לטובת די אינסטיטוציעס און פאַר זיין הילפס-קאַסע. ער האָט — ווי מען זאָגט — זיך געגלייכט אַ בייטעל. אָבער ניט אַלע האָבּען געהאַט די פולע זיכערקייט. אַז שוין צאָהלט מען אויס אין וואַרשאַ די טויזענטער. פונ:רעסטוועגען איז געבּליבּען, אַז אַלענפאַלס זאָל עמיצער אַריבערפאָהרען קיין וואַרשאַ אַ רעדטוהן מיט ד"ר שאַשקעס, אפשר, סאַמער, ראַך. אולי ירחם.

און עס זענען מאַקע געפאָהרען היינטיגען דינסטאָג קיין וואַרשאַ די ה"ה משה רובּינשטיין און באַרמייסטער אלס בעפולמעכטיגטע פון 15-ער קאָמיטעט, מאָהנען דעם פערשפּראָכענעם חוב.

אין וואַרשאַ זענען די שליחים פון 15-ער קאָמיטעט ענטוישט געוואָרן. ד"ר שאַשקעס האָט מאַקע מודה געווען, אַז ער איז מאַקע געווען אין אָמעריקא, אַ זאַמלונג פון געלד מהיכא תיתי, אָבער פון דער הבטחה זיינע, אַז פאַר ראַדאָם איז בעשטימט 2000 דאָלאַר — דאָס ווייסט ער ניט. ד"ר שאַשקעס האָט געגעבּען אַ קירצען ענטפער, געהאַלטען אין אַ קאַלטען, פאָרמעלען טאָהן, ווי ער וואָלט די פּראָוינצער דעלעגאַטען געוואָלט אָבּפּטר'ען על רגל אחת. אַזאַ בעציהונג האָט שאָקירט די ה"ה רובינשטיין און באַרמייסטער, וועלכע האָבען זיך דאָך ניט פערלוירען, פּרובּענדיג איבערצייגען דעם ד"ר שאַשקעס, אַז די ראַדאָמער לאַנדסלייט פון אמעריקאַ ווייסען מן הסתם וואָס זיי רעדען. ה' רובינשטיין האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס אַ שטיק תושב פון די פעראייניגטע שטאַטען, וואו ער האָט פערבּראַכט לאַנגע יאָהרען און וואו ער האָט גרויסע פערבּינדונגען נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג מיט די ניו-יאָרקער סאָסייטעס. ער וועט דעריבער רעאַגירען אין אמעריקאַ פאַרוואָס ראַדאָם ווערט יעדעס מאָהל אויסגענומען פון דער חלוקה. דערבּיי האָט ה' רובינשטיין געשילדערט די נויט פון ראַדאָמער יודישע אינסטיטוציעס און פון די האַנדווערקער און אַרבּייטער, פאַר וועלכע עס איז מיט דער הילף פון ראַדאָמער רעליעף אין ניו-יאָרק געגרינדעט געוואָרען אַ הילפס-קאַסע, אָבער זי האָט ווייניג געלד, כדי צו קענען בעפרידיגן כאָטש אַ העלפט פון די ווירקליך נויט-בעדערפטיגע.

דאָס געשפּרעך האָט שוין דאַן אָנגענומען אַן'אַנדערען כאַראַקטער, אַ מעהר פריינדליכען, אָבער קיין געלד איז פון דעם נאָך אַלץ נישט ארויסגעקומען. ד"ר שאַשקעס האָט זיי ערקלערט, אַז די פעדעראַציע פון די פּוילישע יודען אין אָמעריקא שיקט איבער אַלע געזאַמעלטע געלדער צום פערטיילונג'ס-קאָמיטעט קיין וואַרשאַ, וואו אין דער שפּיץ שטעהען פּראָפעסאָר שאָר, באַנקיר שפּראַשעווסקי און אַנד. דער וואַרשאַווער קאָמיטעט נעמט אין אַכט ביי דער טיילונג אַלע שיכטען און אויך די האַנדווערקער, פאַר וועלכע דער פּאָרזיצענדער פון דער האַנדווערקער-צענטראַלע, ח. ווייצמאַן, בעקומט אַ ענטשפּרעכענדע סומע.

צום סוף האָט ד"ר שאַשקעס געגעבען אַן'עצה טובה, אַז אויב ראַדאָם וויל דאָך בעקומען געלד פון דער פעדעראַציע פון פּוילישע יודען אין אָמעריקא, זאָלען די ראַדאָמער לאַנדסלייט אין ניו-יאָרק איינצאָהלען אין דער פעדעראַציע זייערע געזאַמעלטע געלדער און די פעדעראַציע וועט דאַן דערלעגען נאָך אַמאָהל אַזוי פיעל. ד"ה אַז אויב די ראַדאָמער לאַנדסלייט אין אמעריקאַ וועלען אריינטראָגען אין דער פעדעראַציע למשל טויזענד דאָלאַר פאַר ראַדאָם, וועט די פעדעראַציע פון איהר זייט צו-געבען די צווייטע טויזענט און אַזוי פיעל וועט דער וואַרשאַווער קאָמיטעט אויסצאָהלען פאַר ראַדאָם. דאָס זעלבּע איז גילטיג קלענערע, צי גרעסערע סומעס. שטענדיג וועט די פעדעראַציע צאָהלען דאָפּעלט.

אַלזאָ מיט דעם זענען זיי אוועקגעגאַנגען די ה"ה רובינשטיין און באַרמייסטער. נו, מילא אַ גוט וואָרט, אַן' עצה טובה איז אויך גוט.

פון ד"ר שאַשקעס זענען די ה"ה רובינשטיין און באַרמייסטער אַוועק צום פּראָפעסאָר שאָר. זיי האָבען איהם שוין ניט געטראָפען, ווייל ער איז געפאָהרען נאָך אויסלאַנד. זיי זענען געגאַנגען אין דער האַנדווערקער - צענטראַלע צו אינטערווענירען פאַריוואָס, אַז מ'גיעט אַ געוויסען טייל פאַר די האַנדווערקער, געדענקט מען ניט אין ראַדאָם. מ'האָט אָנערקענט זייערע טענות פאַר ריכטיג און פערשריבען לזכרון.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז זיי זענען געקומען מיט דעם, וואָס זיי זענען געפאָהרען און יעצט וועט מסתמא אַוועק אַ גאַנצע קאָרעספּאָנדענציע מיט'ן ראַדאָמער רעליעף אין ניו - יאָרק, ווי אַזוי עס זעהען אויס די פערשפּראָכענע 2000 דאָלאַר און אויך וועגען דער עצה טובה פון ד"ר שאַשקעס.

העלד; דער פּוילישער פּאָוסטאַניע פּאָלק. טשאַכאָווסקי ווערט געברענגט קיין ראַדאָם

ס'ווערט אויך אויפגעשטעלט אַ דענקמאָהל אויף זיין נאָמען — ספּעציעלער בעעהרונג'ס-קאָמיטעט וואו ס'איז אויך פערטרעטען יודישע פאָרשטעהערשאַפט.

ווי מיר האָבען שוין געשריבען, איז אין ראַדאָם געגרינדעט געוואָרען אַ קאָמיטעט צו בעעהרען דאָס אָנדענקען פון דעם פּוילישען, היסטאָרישען העלד פּילקאָווניק דיאָניזי טשאַכאָווסקי. טשאַכאָווסקי האָט געקעמפט אין דער פּאָוסטאַניע פון יאָהר 1863 אויף דער ראַדאָמער ערד. ער האָט בעצאָהלט מיט זיין לעבען פאַר פּוילענס בעפרייאונג און זיינע בייגער רוהען אין בּוקובנע נעבען פשיסיק.

דער ראַדאָמער קאָמיטעט האָט זיך געשטעלט אַן'אויפגאַבע אַהער צוברענגען קיין ראַדאָם דעם פּולקאָווניק טשאַכאָווסקי און אויך אויפשטעלען דאָ אַ דענקמאָהל. אין שפּיץ פון דאָזיגען קאָמיטעט שטעהען דער היגער פּילקאָווניק זאַיאָנטשקאָווסקי (פּאָרזיצענדער), סטאַראָסטאַ מיעשקאָווסקי, (וויצע-פּאָרזיצענדער) און דער פּרעזעס פון קרייז-געריכט אדאם באַבּקאָווסקי (וויצע-פּאָרזיצענדער).

דער קאָמיטעט רעקרוטירט זיך פון די אָנגעזעהענסטע בירגער פון דער פּוילישער געזעלשאַפט. צו דער פינאַנס-סעקציע פון קאָמיטעט איז אויך איינגעלאַדען געוואָרן אַלס פאָרשטעהער פון דער יודישער בעפעלקערונג דער פּרעזעס פון דער גמינע ה' דען.

די אויסגאַבען, מיט וועלכע ס'איז פערבונדען דאָס רעאַליזירען דעם פּלאַן פון אהער ברענגען טשאַכאָווסקין און דאָס אויפשטעלען דעם דענקמאָהל — זענען אויסגערעכענט אויף בערך 10.000 זל. דעם דאָזיגען בעטראַג האָט דער קאָמיטעט די אויפגאַבע צונויפצוקלויבען הויפטזעכליך ביי דער בעפעלקערונג פון דער שטאָדט ראַדאָם. ווי געוועהנליך, אַז ס'ווערט געזאַמעלט אויף אַ בירגערליכען צוועק, געשיהט דאָס דורך פערשידענע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע בעשטעהען גאַנץ אָפט פון יודען און קריסטען, ווי צום ביישפּיעל, דער הויז - ווירטען - פעראיין, אינדוסטריעלער-פעראיין; עס ווערט אויך געזאַמעלט דורך דירעקטאָרען פון בּענק, ווי אויך פון פערשידענע רעגירונגס און קאָמונעלע אינסטיטוציעס.

אין דעם פאַל איז אָנגענומען געוואָרען אַ פּרינציפּ, אַז די זאַמלונג פון יודען מוז קאָנצענטרירט ווערען אויף איין אָרט, כ"י די בירגערליכע יודישע בעטייליגונג זאָל זיין אַ בּולט'ע. אי-בערהויפּט לענט אויף דעם אַכט דער פאָרזיצענדער פון קאָמיטעט פּולקאָווניק זאַיענטשקאָווסקי און די יודישע פאָרשטעהערשאַפט אין קאָמיטעט האָט זיך צו אַ בעדייטענדען אַנטייל מתחייב געווען. אין שייכות דערמיט ווענדעט זיך די גמינע צו דער יודישער בעפעלקערונג מיט אַן'אויפרוף יעדער בירגער זאָל ערפילען זיין חוב און שפּענדען אַ געהעריגע נתינה אויף דעם צוועק, בכדי די אַלגעמיינע יודישע בעטייליגונג זאָל אויסטאַלען ענטשפּרעכענד און שעהן.

צוויי מאהל אין דער וואך וועלן זיין יארידים

פון 1 חוזשעשיען אָן וועלען אין ראַדאָם פאָרקומען צוויי מאָהל אין די וואָך אָפיציעלע יאָרידים: מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. אייגענטליך איז ביז היינט אויך געווען יאָרידים מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, אָבער דער מאָנטאָגדיגער איז געווען האַלב-אָפיציעל, נישט אָרומנעמענדיג אַלע צווייגען פון האַנדעל.

13 סעפטעמבער – אפעלאציע וועגען פשיטיקער „געשעהענישען" אין לובלין

ווי אונזערע לעזער ווייסען שוין האָט דאָס העכסטע געריכט בעשלאָסען, אַז דער פּראָצעס וועגען די געשעהענישען אין פשיטיק, זאָל נאָכאַמאָל בעטראַכט ווערען דורכ'ן אַפּעלאַציע-געריכט אין לובלין.

דאָס לובלינער אַפּעלאַציע-געריכט האָט שוין בעשטימט דעם טערמין פון פּראָצעס אויפ'ן 13-טען סעפּטעמבער. דער טריבונאַל וועט בעשטעהן פון די ריכטער: פּרעזעס וואַלעווסקי, פּעטרושעוויטש און זאַראָוויענקאַ.

קינדער ביז 14 יאהר וועלען מעגען פאהרען אויף די באהנען אומזיסט.

ווי בעקאַנט איז זייט אַ רייה פון יאָהרען, אין דער צייט פון וואַקאַציעס, איינגעפיהרט געוואָרען אין גאַנץ פּוילען אַז קינדער, וואָס ווילען און דאַרפען פאָהרען אויף לופט - ערטער, אָדער סתם ארויסצופאָהרען אַ ביסעל צו משפּחה, קאָנען פאָהרען אינגאַנצען בחנם.

דאָס איז אַזוי:

אַ יעדער דערוואַקסענער מענש וואָס צאָהלט אַ באַהן-קאַרטע האָט דאָס רעכט מיטצונעהמען מיט זיך אונטער זיין אויפזיכט. ביז איצט איז געווען די פעראָרדנונג אַז פאַר אַזעלכע קינדער בעדאַרף גאַר נישט בעצאָהלט ווערען, זיי פאָהרען בחנם אָהן געלד.

דאָס יאָהר, איז די פאָרם געענדערט געוואָרען, אַז יעדער דערוואַקסענער פאָהרער וועט מעגען מיטנעהמען מיט זיך 5 קינדער — דאָס הייסט אנשטאָט פיר — אָבער פאַר יעדער קינד וועט מוזען בעצאָהלט ווערען דער 8-טער טייל פון דער באַהן קאַרטע, וויאוהין ער פאָהרט.

עס פערשטעהט זיך, אַז די קאָסטען פון דעם 8-טען טייל פון אַזאַ קאַרטע זענען זיכער קליינע. אָבער, ווען אַ אָרים קינד האָט די מעגליכקייט צו פאָהרען אויף עטליכע וואָכען צו קרובים, וואָס וואוינען ווייט, ווי למשל קיין לעמבערג, קיין קראָקאָ, וואַרשאַ, ווילנאַ ביאַליסטאָק, אָדער וואו אַנדערש ווייטערע שטרעקעס, מאַכען די אַכטער טיילען אויס, אַ סכום, וואָס איז אין פערהעלטעניש טאַקי קליין, אָבער די אָרימע עלטערן קאָנען איהם דאָך נישט בעצאָהלען.

ווי פיעל שטימען זענען אבגעגעבן געווארען אין ראדאם צום 20 = טען ציוניסטישען קאנגרעס.

אין ראדאם זענען פערקויפט געווארען 2100 שקלים און אזא צאהל איז געווען וואהל-בערעכטיגט צו שטימען צום 20-טען ציוניסטישען קאנגרעס. געוועהלט האבען אבער 1529. די רעשט זענען געווען פערדייזט אויף דאטשעס אין קור-ערטער אדער קראנק געוועזען.

זונטאג ביז א זייגער 5 נ. מ. איז געווען א שטאכע פרעקוועצנץ. ערשט פון דעמאלט אן איז דער וואהל-לאקאל געווארען פולער און מען איז געשטאנען אין דער רייהע.

די וואהל-קאמיסיע איז בעשטאנען פון פארשטעהער פון אלע 5 ליסטעס. אלע האבען געהיטען די וואהל-אורנעס מיט די וועהלער-רשימות. די פארשטעהער פון די זיך בעקעמפענדע ליסטעס, אין דער וואהל-קאמיסיע, האבען שטארק מקפיד געווען, אז די וואהלען זאלען זיין כהלכה. מען איז געזעסען ביי איין טיש, מ'האט געוועהען, מ'האט געהערט און דאך האט איינער געקוקט מיט חשד אויפ'ן צווייטען...

געווען א טייל וועהלער, וועלכע די קאמיסיע האט קוועסטיאנירט זייער וואהל-רעכט. דא האט דער נאמען נישט געשטימט. דארט איז די גאס נישט געווען געגעוי, ווי דער שטיינער ביי וואהלען, און פון דעם האבען זיך געשאפען פערצעדענסען צו גענעראייטיגען אונצוטרוי. אויך בעווען א פאל, וואס א שוקל איז געקומען שטימען און דא האט ער זיך ערפאהרען, אז מ'האט שוין געשטימט פאר איהם. געווען שוין פריהער פונקט אזא פערוועהן מיט פונקט אזא נאמען און פונקט פון זעלבען הויף. אזוי האט געטראפען מיט ה' אברהם ליפשיץ פון וושעראמסקי 30, דער אייגענטימער פון דער אויסטויש-קאנטאר. ער איז זונטאג עקסטרע געקומען פון גארבאטקע אבגעבען זיין שטים. ווען ער האט זיך געשטעלט צו דער וואהל-אורנע, האט זיך ארויסגעוויזען לויט דער בעצייכענטער וואהל רשימה, אז א צווייטער, אויך מיט'ן זעלבען נאמען און פון זעלבען הויף, האט שוין געשטימט. און אזוי ווי צוויי נעהמען אברהם ליפשיץ פון זעלבען הויף האבען ניט פיגורירט אויף דער רשימה, איז ממילא אויסגעקומען, אז דער ה' ליפשיץ, וואס איז געקומען פון גארבאטקע זאל ווערן ענטרעכטעט פון זיין שטים - רעכט און האבען געמאכט א אומזיסטע טרחה, היזק-האבענדיג דערצו זיין איינציגען רוה טאג אויף דאטשע.

די ליסטע 2 (עולם - פערבאנד) האט אויף דעם רעאגירט, פאדערענדיג אומציקעהרען די רעכט דעם ה' ליפשיץ, וועלכער איז א מיטגליד פון איהר ארגאניזאציע. בכלל האט די ליסטע 2 פראטעסטירט, אז די ליסטעס נומ. 1 און פון דער ליגע, מאכען שווערינקייטען די וועהלער פון אנדערע ליסטעס, וועלכע זענען אין אפאזיציע, ניט וועלענדיג זיך אונטערנעמען זייער הערשאפט אין ארץ - ישראל.

אמשטארקסטען האט זיך אבגעשפילט דער וואהל-קאמף צווישען די ליסטעס 1 (ציוניסטישע ארגאניזאציע וושעראמסקי 25) און 2 (וועלט-פערבאנד טראוגוטא 55).

ביינאכט פאר'ן אויסצעהלען די שטימען, האט די וואהל-קאמיסיע נאך אמאל בעטראכט די קוועסטיאנירטע שטימען און דעצידירט וועגען זייער גורל. צו א בעזונדערן שטריט איז געקומען ארום דער שטים פון ה' ליפשיץ. עס זענען געוועזען פערשלאגען מיט קאנטער-פארשלאגן. דער פארזיצענדער פון דער וואהל-קאמיסיע ה' מ. ראטענבערג איז געווען דערפאר, אז מ'זאל דעם ה' ליפשיץ צוריקשטעלען אין זיינע רעכט און ער זאל שטימען. אויף דעם איז געקומען א נעגען-פארשלאג פון ה' האכגלאבער (ליגע) אז דערפאר וויל ער א קאמפענסאציע, אז צוויי חברים פון „העובד", וועלכע ליגען קראנק און וועלכע האבען אזוי פיעל געארבייט פאר דער ליסטע 5, אז פאר זיי זאל מען אבגעבען צוויי שטימען. דאן וועט ער און די אנדערע פארשטעהער פון דער ליגע אין דער וואהל - קאמיסיע, מככים זיין, אז אויך ה' ליפשיץ זאל שטימען.

אין רעזולטאט פון א לענגערע דיסקוסיע זענען אנגענומען געווארען ביידע פארשלאגען: אי פון ה' ראטענבערג אי פון ה' האכגלאבער.

נאכ'ן אויסצעהלען די שטימען, וואס האט געדויערט ביז האלב איינס ביינאכט, איז בעוויסט געווארען די שאנסען פון יעדער איינער ליסטע לויט פאלגענדען אויסגאנג:

ליסטע נומ. 1 האט בעקומען 254 שטימען

„	„	2	„	205	„
„	„	3	„	287	„
„	„	4	„	188	„
„	„	5	„	601	„

בריף אין רעדאקציע.

ג. ה' רעדאקטאר!

אין צוזאמענהאנג מיט'ן בריף פון ה' רובינשטיין בעט איך געפעליגס אבצודרוקען ארט אין אייער וו. צייטונג פאר מיין פאלגענדע ערקלערונג:

איך האב בעקומען א בריעף פון ה' מאריס גאלדבערג אין באלטימארע, דער קוזין פון גאטזעליגען פלטי מושקאטבליט מיט וועלכען איך קארעספאנדיר מיך שוין איינינע יאהרען וועגען אונזער אנשטאלט און וועלכער טיילט מיר מיט, אז עס ווערט ארויסגעשיקט 75 דאלאר פאר: „חינוך ילדים" דורך דעם סעקרעטאר פון די ראדאמער לאנדסלייט אין באלטימארע, ה' מאריס גאטליעב. דאס געלד איז ווירקליך אנגעקומען שפעטער, אבער דער עפענטליכער בריעף פון ה' רובינשטיין איז געווען פריהצייטיג, ווייל עס איז פשוט נאך נישט געווען די מעגליכקייט צו קאמוניקירען, אדער צו בעריכטען וועגען דעם דערהאלטענעם געלד. ה' ראדאמסקי שרייבט אין זיין בריעף, אז עס איז ארויסגעשיקט געווארן, אבער עס איז א פערשטענדליכע זאך, אז פון ארויסשיקען ביז'ן דערהאלטען מוז געמען א שטיקעל צייט.

די ראדאמער לאנדסלייט אין אמעריקא וויסען שוין פון לאנג, אז אלע געלדער געשיקט דורך זיי פאר אונזער אנשטאלט, ווערען קוויטירט און דערביי ווערען אויפגעדריקט אונזערע הארציגסטע דאנקבארקייטס-געפיהלען. עס וואלט דאס זעלבע אויך דאס מאהל געשעהן, אבער מיר האבען פשוט נישט בעוויזען עס צו טוהן, ווייל דאס געלד איז נאך ניט געווען. עס איז געווען אלזא איבריג די דערמאנונג פון ה' רובינשטיין, דען מיר פערשטעהען ניט אנדערש און עס איז שוין ביי אונז געווארען א טראדיציע צו בעריכטען וועגען אונזער טעטיגקייט און צו דאנקען עפענטליך דורך דעם „ראדאמער קעלצער לעבען".

מיט כבוד:

בראניא טענענבוים.

קאסירערין פון „חינוך - ילדים" אין ראדאם.

ג. ה' רעדאקטאר!

איך בעט הפליך צו פערעפענטליכן די פאלגענדע ערקלערונג מיינע:

די ערהאלטענע 133 דאלאר פאר'ן בית-יתומים און מושב - זקנים פון באלטימארע, זענען געקומען אויף מיין אדרעס. עס איז בלויז געווען א טעות אין נומער פון די גאס, אנשטאט וושעראמסקי 9, איז געווען וושעראמסקי 12. דער פאסט - טרעגער, ניט געפונענדיג דעם אדרעס לויט'ן אויבן אנגעוויזענעם נומער האט אין תחילת ניט געוויסט, וועמען ער האט דעם בריעף אבצוגעבען. ערשט שפעטער, ווען ער האט אבגעגעבען די סומע פאר'ן חינוך-ילדים, האט מען איס אויף זיין אנפראגע אנגעוויזען צו מיר. איך האב דאן דערהאלטען א פער'חתמ'עטען בריעף, אין וועלכען ס'אין געלעגען 133 דאלאר פון דער דעפאזיטען-באנק אין בערלין. פון וואגען און ווער דאס געלד האט געשיקט, איז ניט געווען אנגעמערקט. איך האב די דאלארען געטוישט אין באנק פאלסקי און בעקומענדיג דערפאר 700 זל' מיט 25 גר. האב איך דאס געלד אריינגעטראגען אין קאסע פון בית - יתומים און מושב - זקנים. וועמען צו קוויטירען און וועמען צו דאנקען האבען מיר ניט געוויסט. ערשט פונ'ם בריעף פון ה' רובינשטיין אין „ראדאמער קעלצער לעבען" האבען מיר זיך דערוויסט, אז דאס געלד איז געשיקט פון די ראדאמער לאנדסלייט אין באלטימארע, וועמען מיר קוויטירן יעצט און דאנקען פאר זייער שענעם מהאט.

מיט אכטונג:

איתמר אדלער

פרעזעס פון בית - יתומים און מושב - זקנים אין ראדאם.

„אנ'עקסמיסיע" מיט קרבנות.

קאמף איז דער לופט צווישען וורובלעס מיט שוואלבען ארום א „דירה פראגע".

הונדערטער מענשען זענען דעם הייניטיגען דינסטאג געווען צושויער פון א וואונדערבארען קאמף צווישען קליינע, פלאטערדיגע פויגעל-בעשעפענישען. צוליב א דאך איבער'ן קאפ.

אויפ'ן וואהל 15 האט זיך איבער א פענסטער אויפ'ן ערשטען שטאק איינגעארדענט א נעסט א קליינע שוואלבען-פאמיליע, וועלכע איז בעשטאנען פון א „ער" און א „זי" און דריי קינדער-פיצינקע שוועלבעלעך, וואס האבען נישט געקענט זיך בעוועגען און נאך נישט געקענט מיט קיין פליגעלע א פלאטער-טוהן. די נעסט איז געווען אויסגעמייסטערוועט און פיין אויסגעבעט.

די עלטערען פון די שוואלבען-פאמיליע זענען ארויס אויף גאס'ס ברייטע וועלט איינשאפען שפייז פאר זיך און זייערע ערשט-געבארענע קינדער, וועלכע זענען דערווייל געבליבען אהן א שוץ און אהן א שומר. אין דער צייט ווען די עלטערען זענען נישט געווען און האבען געשוועבט אויף דער וועלט נאך פרנסה, זענען דערווייל אנגעקומען 4 וורובלעס, וועלכע האבען אקופירט די נעסט און ארויסגעווארפען די דריי קליינע שוואלבען אויף דער גאס, וועלכע זענען אראבגעפאלען אויף דער ערד און דער'הרג'עט געווארען אויפ'ן ארט. די 4 וורובלעס האבען זיך איינגעטיילט אין צוויי גרופען: צוויי האבען זיך בעזעצט אינוועניג און צוויי האבען זיך אוועקגעשטעלט אויף דער וואך אין דרויסען, כדי אין פאל ווען די עלטערע שוואלבען וועלען זיך אומקעהרען, זאל מען זיי נישט אריינלאזען און אבשטויסען. אזוי איז ווירקליך געשעהן. ווען „טאטע מאמע" פון די שוואלבען זענען צוריקגעקומען האבען זיי די וורובלעס נישט אריינגעלאזט. עס איז געקומען צו א פערביטערטען קאמף וואס האט צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פון הונדערטער מענשען. די עלטערע שוואלבען האבען מיט אלע כוחות זיך געוואלט אריינרייסען אינוועניג אין דער נעסט אבראטעווען זייערע קינדער, מיינענדיג, אז זיי לעבען נאך. א צעווילדעוועטע האט נעקעמפט די „זי". די „מאמע" פון די אומגעבראכטע פיצעלעך שוואלבען. זי האט זיך געראנגעלט מיט איינעם פון די וורובלעס, וועלכען זי האט געצויגען פאר א פליגעל און אחעקגעשלעפט פון דער נעסט.

אינטערעסאנט איז געווען צו זעהן, ווי די צוויי וורובלעס פון אינוועניג זענען געזעסען רוהיג און ארויסגעקוקט דורך דעם קליינעם טהירעלע פון דער נעסט, ווי זייערע ברידער קעמפען העלדיש.

צוויי שעה האט געדויערט דער קאמף. דער סטרוזש פון הויז איז ארויף און אוועקגעטריבען אלע פון דער נעסט. די פייגעל מיט די שוואלבען זענען אבער נישט אבגעטרעטען און זיך אוועקגעשטעלט אויף די עלעקטרישע דראהטען. באלד זענען זיי צוריק צו דער נעסט און ווידער האט זיך אנגעהויבען דער קאמף, וועלכער האט זיך געענדיגט דערמיט, אז די שוואלבען האבען געמוזט רעזיגנירען און זענען אוועק מידע און פערצווייפעלטע פון „שלאכט - פעלד", איבערלאזענדיג די נעסט, די היים אין שונא'ס הענד און ניט וויסענדיג אפילו, וואו זייערע קליינע קינדער זענען אהינגעקומען.

דאס איז געווען א מערקווירדיג בילד וואס האט געהאלטען אין שפאנונג די גאנצע גאס העכער צוויי שעה.

געשטאנען און אבסערווירט האבען צווייערליי מענשען: לאקאטארען און הויז - ווירטען. די ערשטע האבען זיך בעת מעשה געטראכט, ווי אזוי מען קעמפט צוליב א דאך איבער'ן קאפ און די צווייטע — ווי מען פיהרט אויס אנ'עקסמיסיע...

דאס לעבען אין קעלץ.

ר׳ צבי הירש זאגייסקי ז״ל

דאס יודישע קעלץ האט דעם פערגאנגענעם פרייטאג בעגלייט צו זיין אייביגע רוה איינעם פון זיינע אנגעזעענסטע און חשוב׳סטע יודישער בירגער ר׳ הירשל זאגייסקי ז״ל.

דער פערשטארבענער איז אין משך פון 20 יאהר געוועזן פרעזעס פון דער עלסטער יודישער געזעלשאפט אין קעלץ „אחי-עזר״, פרעזעס פון דער ערשטער געוועהלטער יודישע קהלה און לאנגיעהריגער שטאדט-ראטמאן.

צוזאמען מיט זיין פערשטארבענעם ברודער ר׳ יעקב ז״ל האט ער מיט עטליכע יאהר צוריק געגרינדעט אין קיעלץ דעם „בית יתומים״ און „בית-זקנים״, שענקענדיג צוויי פרעכטיגע געביידעס פאר די דאזיגע אינסטיטוציעס. אויך האט ער איינגעשטעלט א בית-המדרש און מיטגעווירקט סיי מיט געלד און סיי מיט ארבייט צו דער ענטוויקלונג פון פיעל אנדערע אינסטיטוציעס.

אין דער לויה האט זיך בעטייליגט אנ׳עולם פון עטליכע טויזענד מענשען, דערונטער צאהלרייכע דעלעגאציעס פון אלע יודישע פאליטישע און געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס. חי אויך האבען זיך אין דער לויה בעטייליגט ביז צוויי הונדערט קריסטליכע ארבייטער, וועלכע זענען בעשעפטיגט אין זיין קאלך-אויוען. דעם נפטר האבען מספיד געווען דער קיעלצער רב הרב ראפאפארט און הרב הארבערג, וועלכע האבען אין ווארימע ווערטער דערמאנט די זעלטענע מעלות פון ר׳ הירש זאגייסקי, זיינע נדבות און זיין גוטהארציגקייט צו דעם פראסטען יוד צווישען וועלכע ער האט ליעב געהאט צו פערברענגען.

עהרע זיין אנדענק!

הרב אלטער הורברג (אב״דק קעלץ)

לפני מטתו של נדבן ידוע.

ערשט 8 טעג ווי מיר האבען בעגלייט צו זיין אייביגער רוה אונזער אלעם געליבטען און געשעצטען ר׳ צבי זאגייסקי ז״ל.

די חז״ל זאגען „חכם שמת הכל קרוביו״ אזוי ווי מיר האבען טאקע געזעהען דאס זיין פטירה האט ארויסגערופען גרויס טרויער ביי אלע שיכטען פון די יודישע און אפילו נישט יודישע בעפעלקערונג פון אונזער שטאדט. דען ווער האט נישט געקענט זיינע איידעלע טהאטען, זיין גוט הארץ און זיינע עניוות. זיין אויפריכטיגע פרומקייט, זיין אהבה צו תלמידי-חכמים אויף וועלכען מען קען זיך אויסדריקען אנ׳אמתער מוקיר רבנן, און טאקע דעריבער שטייען מיר אלע מיט געבויגענע קעפ פאר דעם פרישען קבר און מיר קענען זאגען, אז ס׳איז אבדה שאינה חוזרת, אבער זיינע מעשים טובים וועלען עוויג שטיין פאר אונזערע אויגען.

די דריי גרויסע זאהלען, ווי בית-זקנים״, בית-יתומים״ און בית-המדרש. די דריי גרויסע בתים, פאר וועלכע ער האט געהאט מסירת נפש, וועלען מיר איהם תמיד דאנקבאר זיין און מיר זעהען אויך איבערצייגט, אז זיינע חשובע קינדער שיחי׳ וועלען ווייטער ציהען די גאלדענע קייט פון זייער גרויסען פאטער ע״ה, וועלכעס ס׳איז געווען דער ציעל אין זיין לעבען. זיין אנדענקונג וועט תמיד בלייבען צווישען אונז.

חבל על דאבדין! תנצבה.

יודישער בלאכער אראבגעפאלן פון א דאך.

דער יודישער בלאכאזש נפתלי קאכען פון פיעראצקי 4 איז אראבגעפאלען פון א דאך בשעת די ארבייט און מהאט איהם א שווער פערוואונדעטען אבגעפיהרט אין שפיטאל אריין.

דערטרינקען געווארען א יודיש מיידעל.

אין טייך „טשארנא זשעקא״ האט זיך געבאדען דאס יודיש יונגעל דוד ראזענצווייג, ער איז פלוצלינג אזוי שווימענדיק ארינטערגעפאלען אין וואסער און דערטרינקען געווארען.

די נייע דאזורעס

מוזען נאך ווארטען.

פערגאנגענעם זונטאג, דעם 11-טען ה.ח. האט געזאלט פארקומען דאס איבערנעמען פון נייע - געוועהלטען קהלה - ראט. און פערוואלטונג די לייטונג אין דער קהלה. לויט׳ן פארשלאג פון דאזאר ר׳ אלי׳ ראטענבערג (אגודה) איז די זיצונג געווארן אבגעלעגט צוליב די „ניין טעג״. די נייע דאזוארעס וועלען נאך דעריבער אויף די „בענקלעך״ ברויכען ווארטען...

דער פערלויף פון די קאנגרעס = וואהלען אין קעלץ.

די היי-יעריגע קאנגרעס-וואהלען האבען נים ארויסגערופען דעם גרויסען אינטערעס וואס אמאהל. דאס איז אין א גרויסע מאס צוליב דער שוואכער וואהלאגיטאציע. ערשט דעם לעצטען שבת זענען אבגעהאלטען געווארן צוויי וואהלמיטינגען פון דער „ליגע״ און „מזרחי״, אויף וועלכע ס׳זענען ארויסגעטרעטען אינזש. רייס און הרב גראסמאן פון גראיעווא. די איבריגע ליסטעס ווי פון „יועלט פערבאנד״ און „גראסמאניסטען״ האבען אפנים געהאלטען פון אלטען כלל: „שב ואל תעשה עדיף״.

אין טאג פון די וואהלען, זונטאג, האבען די בעזונדערע פארטייען מאביליזירט זייערע וואהל-שטאבען און מען איז ארויס אין גאס וועקען די וועהלער צו שטעלען זיך צו דער וואהל - אורנע. אין אלגעמיין איז דער טאג אריבער רוהיג, הגם אויך רייך און קוריאזען, נעמליך: פרוי צעשע באליצקי איז געקומען אבגעבען איהר שטים, האט זיך ארויסגעוויזען, אז עמיצער האט שוין אויף דעם נאמען געשטימט... ה׳ מאטעל ציקערמאן איז אויך געקומען אבגעבען זיין שטים, אבער ס׳האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער נאמען פיגורירט נישט, מעשה-נסים... אין דער וועהלער-ליסטע. ה׳ ציקערמאן האט אנ׳אויפגערעגטער פערלאזט דאס וואהל-ביורא. געוועזן נאך פיעל אנדערע קוריאזען. דער רעזולטאט איז פאלגענדער:

נר. 1	(יועלט-פעראייניגונג)	398	שטימען
נר. 2	(יועלט-פערבאנד)	32	(כמנין לב)
נר. 3	(מזרחי)	555	שטימען
נר. 4	(גראסמאן)	2	(שנים מי יודע)
נר. 5	(ליגע)	1089	שטימען

און 2 חייסע צעטלעך.

אין אלגעמיין זענען פערקויפט געווארען 2540 שקלים. געשטימט האבען 2078. ד. ה. 80 פראצענט. כאטש דער וואהל-רעזולטאט איז ערשט שפעט ביינאכט בעקאנט געווארען, דאך האבען זיך אין גאס געפונען פיעל „רעדלעך״ מיט פארטיי-לייט, וואס האבען דעם וואהל רעזולטאט פערשידענארטיג קאמענטירט.

די ענטשטעהונג פון יודישען קעלץ

ווי אזוי איז ענטשטאנען דאס יודישע שפיטאל.

געזאמעלט דורך י. צ - ר.

5

דער היינער יונגער דור ווייסט נעווויס נישט ווען און ווי עס איז געשאפען געווארען דאס יודישע שפיטאל אין קיעלץ. דער יונגער דור זעהט פאר זיינע אויגען א פרעכטיגע נעביידע מיט אלע איינריכטונגען און מכשירים פון א שפיטאל, וואס איז טעטיג צוגלייך מיטן קריסטליכען שפיטאל — און ער פרעגט אפילו נישט, פון וואנען דאס אלץ האט זיך גענומען ביי דער פערהעלטניסמעסיג נישט אלטער און נישט זעהר רייכער יודישע קהלה אין קיעלץ. ס׳רוכט זיך איהם אפשר, דעם היינטיגען קיעלצער יונגטרמאן, אז די דאזיגע חיכטיגע אינסטיטוציע איז א געשאנק פון אמאליגען נגיד, אדער אפשר גאר א מתנה פון דער אמאהליגער רעגירונג, וועלכע האט געוואלט מזכה זיין די יודען, בשעת מען האט פאר זיי געעפענט די טויערען פון קיעלץ און ערלויבט זיי צו וואהנען אין דער קלעריקאלישער שטאדט...

פאקטיש אבער, איז עס אזוי נישט געשעהען. דאס שפיטאל איז נישט קיין מתנה פון קיין יחיד און אבגערעדט שוין, אז געוויס נישט קיין מתנה פון א רעגירונג, וועיל צו אזא „חסד לאומים״ האט בכלל קיעלץ נאך נישט זוכה געווען... נאר דאס שפיטאל איז אויפגעשטעלט צוליב דעם פיינליכען „ראזקאז״ וואס האט געהערשט אין אונזער געגענד ביז׳ן סוף פון ניינצעהנטען יאהרהונדערט. אט הערט זיך-צו א שטיקעל היסטאריע,

ווי בעוואוסט, האבען יודען אין די צארישע צייטען נישט געטארט טראגען אין גאס קיין לאנגע יודישע מלבושים, קיין זיידענע און אטלעסענע קאפאטעס, קיין נארטעל, קיין קאפעל און אויך נישט קיין בארד און פיאות. אז דער סטראזשניק (פאליציאנט) האט געפאקט אין גאס א יוד וואס האט עובר געווען אויף וועלכע ס׳איז פון די אויסגערעכענטע „עבירות״ איז דער יוד באלד אויפ׳ן ארט בעשטראפט געווארען מיט געלד אין דער הויך פון איין, אדער צוויי רובעל.

פאר אזעלכע שטראפגעלדער האט אין דער צארישער פאליציי עגזיסטירט א בעזונדערע קאסע און שטעלט אייך פאר וויפיל יודען עס זענען בעשטראפט געווארען אין יענע צייט פאר דעם „גרויסען״ „חטא״, אז פון די רובעלדיגע קארעס האט זיך אנגעזאמעלט אין דער דאמאלסדיגער קיעלצער פאליציי-קאסע א סומע פון 7800 רובעל.

האט אבער די צארישע רעגירונג געהאט אין דער דאזיגער היניזיכט איין גוטע מידה. זי האט די געלדער נישט פערוועגדעט פאר זיך, פאר איהר אייגענע בודזשעטען, נאר געשאפן א פאנד פאר וואוילטעטיגע צוועקען.

ווייזט אויס, אז די דאמאלסדיגע קיעלצער מאכט-ארגאנען מיט׳ן גובערנאטאר אין דער שפיץ האבען פארט נישט געקענט צונעמען ביי די היגע יודען אזא אונגעהוירע סומע געלד צוליב׳ן „חטא״ פון טראגען א אטלעסענע קאפאטע, א קאפעל, אדער גאר א בארד און פיאות און האבען בעשלאסען צוריקצוגעבען די יודען דאס געלד, נאר מיט׳ן בעדינג, אז דאס זאל ווערען פערוועגדעט אויף א וואוילטעטיגען צוועק און האבען פארגעלעגט, אז די יודען זאלען אויפבויען פאר זיך א יודיש שפיטאל.

פאר די אסיגנירטע זיבען טויזענד אכט הונדערט רובעל האבען די קיעלצער יודישע פארשטעהער געקויפט מלוכה׳שע ווערט פאפירען, וועלכע זענען מיט דער צייט זעהר געשטיגען אין קורס, אזוי ווי״ס, אז אין לויף פון א געוויסע צאהל יאהרען איז דערפון אויסגעוואקסען א סומע פון 21 טויזענד רובעל.

פערמאגענדיג שוין אזא גרויסע סומע האבען די קיעלצער יודישע פארשטעהער בעקומען דעם געהעריגען מוטה און זיי האבען בעשלאסען צו צוטרעטען צו בויען דאס יודישע שפיטאל אין יאר 1902, וועלכעס האט פאקטיש אבגעקאסט 30 טויזענד רובעל. די נאך פעהלענדע 9 טויזענד זענען שוין צונויפגעזאמעלט געווארען אין שטאדט.

ביים אנהויבען בויען דאס יודישע שפיטאל האט דער גובערנאטאר געפאדערט ביי די יודישע פארשטעהער, אז די לעצטע זאלען איינלייגען א זעהר גרויסע סומע געלד אדער רענטן (ווערט-פאפירען) אז זיי וועלען אליין קענען אויסהאלטען דאס יודישע שפיטאל און אזוי ווי די געפאדערטע גאראנטיע-סומע

(סוף 10-טע זייט)

א חתן שטעכט די כלה

אין אסטראוויעץ-קעלעצקי האט זיך אבגעשפילט א געהיימניספולע דראמע צווישען חתן-כלה.

דער ארבייטער פון דער ארטיגער „אובעזפיעטשאלניע" אדאם פיאטראוויטש, האט בשעת א סכסוך מיט זיין כלה העלענע ראמבנאלסקא ארייננעשטאכען איר א מעסער אין בריסט קאסטען.

ווען די דאמאנאלסקא איז אנידערגעפאלען אויף דער ערד אהן בעוואוסטזיין, האט פיאטראוויטש ארויסגעצויגען דאס מעסער פון איהר ברוסט און עס ארייננעזועצט זיך אין הארצען אריין.

טראץ דער מאמענטאלער הילף איז די דעמאגאלסקא געשטארבען. דער געזונד-צושטאנד פון פיאטראוויטשען איז א דראהענדער.

בוי קרעדיטען פאר קיעלץ

א דאנק דער אינטערווענץ, פון דער שטאדט-פערוואלטונג ביי דער מלוכה'שער באנק „גאספאדארסטווא קראיאווע" האט מען בעשלאסען צו ערטיילען צוויי-הונדערט טויזענד זל. אלס הלואה, פאר בוי-קרעדיטען פאר דער שטאדט קיעלץ.

צייכענס פון דער צייט...

די ארטיגע שטאדט-פערוואלטונג בויט א גרעסערע געביידע לעצטענס אויף ווארשאווסקא גאס, אויף א פאלקס-שולע און נישט קוקענדיג, וואס יודישע סטאלארעס אין בלאכארזשעס, האבען פארגעלייגט א פערהעלטענמעסיגע בילינע אפערטע, דאך האט מען די ארבייט, נאטירליך, פאר א פיל טייערען פרייז אוועקגעגעבען די קריסטליכע רעפלעקטאנטען. דאס איז א „בלימעלע" פון דער שטאדט - ווירטשאפט.

הרני משתתף בצערם הגדול של משפחת יעקב ראזענצווייג

למות עליהם בנם היקר נ. ע. דוד ז"ל

המקום ינחם אותם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים

בשם דבית המ"ד מאדאמו"ר שליט"א מהמעלניק

קיעלץ — גבאי: אברהם חיים פיאטרקאווסקי.

א טיפען מיטגעפיהל דער פאמיליע ראזענצווייג

צוליב'ן פריהצייטיגען טויט פון זייער אונפערגעסליכען זוהן און אונזער חבר

דוד ז"ל

חברים.

איך דריק אויס א טיפען מיטגעפיהל דער פאמיליע ראזענצווייג

צוליב'ן טויט פון זייער אונפערגעסליכען זוהן דוד ז"ל

יהי זכרו ברוך!

קיעלץ — אברהם שווארץ.

דעם טיפסטען מיטגעפיהל דער פאמיליע זאגייסקי

צוליב'ן טויט פון זייער אונפערגעסליכען מאן און פאטער ר' צבי הירש זאגייסקי ז"ל

זאל אייך גאט טרייסטען אין אייער גרויסען צער

דוד ראזענבערג און פאמיליע

דעם טיפסטען מיטגעפיהל דריקן מיר אויס דער פאמיליע זאגייסקי

צוליב'ן טויט פון זייער מאן און פאטער און אונזער גוטען פריינד

ר' צבי הירש זאגייסקי ז"ל

המקום ינחם אותם, ולא יוסיפו לדאבה עוד

קיעלץ — יוסף קאהן און פאמיליע.

הרני משתתף בצערם הגדול של משפחת זאגייסקי

למות עליהם בעלה ואביהם היקר

ר' צבי הירש זאגייסקי ז"ל

המקום ינחם אותם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים

קיעלץ — יעקב באליצקי ומשפחתו

הרני משתתף בצערם הגדול של משפחת זאנייסקי

למות עלימם בעלה ואביהם

נ. ע. ר' צבי הירש זאגייסקי ז"ל

המקום ינחם אותם בתיך שאר אבלי ציון וירושלים

קיעלץ — משה צבי הלוי שטערנפעלד ומשפחתו

דער נעערטער פאמיליע זאגייסקי

דריקען מיר אויס אונזער טיפסטען מיטגעפיהל צוליב'ן טויט פון זייער אונפערגעסליכען מאן און פאטער ר' הירש צבי זאגייסקי ז"ל

קיעלץ — יחזקאל גוטמאן און פאמיליע

הננו משתתפים בצערם הגדול

של מחותנינו משפחת זאגייסקי

למות עליהם בעלה ואביהם היקר איש מציון

ר' צבי הירש זאגייסקי ז"ל

יהי הצער הזה האחרון לכם ולא תוסיפו לדאגה עוד

ראדום — מאטיל אייזמאן ומשפחתו.

Z DZWONKIEM

IDEAL JAWA —

DOBRA KAWA

(ענדע פון זייט 9)

איז ניט געווען צו געבען, האט דאס שפיטאל געמוזט אויפגעבויט ווערן ביים פוילישען שפיטאל שט. אלעקסאנדרא אלס דזיאל זשידאווסקי (אפטיילונג פאר יודען.) אזוי ארום איז ענטשטאנען אין קיעלץ דאס יודישע שפיטאל פאר אויסגעארבייטע יודישע רובלעס, איבער וועלכע די יודען האבען דאן זעהר א קנעפע דעה געהאט, ווי אזוי דאס יודישע שפיטאל זאל אויפגעבויט ווערען. און דאס רופט זיך טאקע אב ביי דער יעצטיגער ווירטשאפט אין אזוי גערופענעם „יודיש שפיטאל"...

ווען דאס שפיטאל איז געעפענט געווארען, איז אלס ערשטער דאקטאר נאמינירט געווארן דער היגער בעוואוסטער ארצט, ד"ר לעווינזאהן, וועלכער האט פערנומען דעם פאסטען ביז'ן יאר 1921.

אכטונג קיעלצער לעזער!

אין אלע רעדאקציע און אדמיניסטראציע ענינים ביטע זיך צו פערשטענדיגען

י. צוקער

יעדען טאג פון 5—7 אוונד טעלעפאניש. נום. 16 - 22

MILIONY KOBIET NA CAŁYM ŚWIECIE STOSUJE SŁAWNE KOSMETYKI

CEDIB PARIS

•PUDRY•KREMY•TUSZ DO RZĘS POMADKA DO UST •RÓŻ MLECZKA•

Żądajcie w najbliższej perfumerii lub drogerii bezpłatnej broszury Cedib o indywidualnej i racjonalnej pielęgnacji skóry.

Kino ADRIA

זונטאג דעם 18-טען 21 און 2 אז.

פריהמארגען - פילמען

Wielki film egzotyczny p. t.

NIEZWYCIĘZONY Robinson Crusoe

w rolach gł: MALA bohater „Eskimo" i MAMO CLARK „bohaterka Bounty„

Kino ADRIA

די לעצטע צוויי טעג היינט און מארגן

דראמע פון יודישען פאמיליע לעבען

בר = מצוה

אין די הויפט ראלן: באריס טאמאשעווסקי, רעגינע צוקעבערג און אנדערע.

דער צווייטער א יודישער רעדיע - פילם

געלעבט און געלאכט

אין גאנצען פילם ווערט גערעדט אויף יודיש און געשריבען אויף פויליש.

TARYFA OGŁ.: Na 1-szej stronie mm 1 szp. 40 gr. w tekscie mm 1 szp. 60 gr. na ostatnie stron. mm 1 szp. 25 gr.

1-sza i ostatnia strona liczą 8 szpalt.

אבאנאמענטס פרייז: פער א חודש אין פוילען 1 זלאט אין פראנקרייך, בעלגיען 4 פראנק אין אנדערע לענדער 30 סענט

Redaktor i Wydawca CH. M. HERC. tel. 15-18 .טעל Wydawnictwo „Rademer Kielcer Leben" Radom Szwarlikowska 20